

W PROSTOCIE TKWI SIŁA

Biblia

dla
bystrzaków

Czym jest Biblia
i skąd się wziął
jej obecny kształt

Tajemnice apokryfów

Jak odczytywać i rozumieć
Nowy Testament

Michael Homan

Wykładowca na Wydziale Teologii
Xavier University of Louisiana

Jeffrey Geoghegan

Wykładowca na Wydziale Teologii
Uniwersytetu Kalifornijskiego w San Diego

Tytuł oryginału: The Bible For Dummies

Tłumaczenie: Leszek Sielicki

ISBN: 978-83-283-5213-1

Original English language edition Copyright © 2003 by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey
All rights reserved including the right of reproduction in whole or in part in any form. This translation
published by arrangement with John Wiley & Sons, Inc.

Oryginalne angielskie wydanie Copyright © 2003 by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey
Wszelkie prawa, włączając prawo do reprodukcji całości lub części w jakiegokolwiek formie, zarezerwowane.
Tłumaczenie opublikowane na mocy porozumienia z John Wiley & Sons, Inc.

Translation copyright © 2019 by Helion S.A.

Wiley, the Wiley logo, For Dummies, Dla Bystrzaków, the Dummies Man logo, A Reference for the Rest of Us!, The Dummies Way, Dummies Daily, The Fun and Easy Way, Dummies.com and related trade dress are trademarks or registered trademarks of John Wiley and Sons, Inc. and/or its affiliates in the United States and/or other countries. Used by permission.

Wiley, the Wiley logo, For Dummies, Dla Bystrzaków, the Dummies Man logo, A Reference for the Rest of Us!, The Dummies Way, Dummies Daily, The Fun and Easy Way, Dummies.com i związana z tym szata graficzna są markami handlowymi John Wiley and Sons, Inc. i/lub firm stowarzyszonych w Stanach Zjednoczonych i/lub innych krajach. Wykorzystywane na podstawie licencji.

Autor oraz HELION SA dołożyli wszelkich starań, by zawarte w tej książce informacje były kompletne i rzetelne. Nie biorą jednak żadnej odpowiedzialności ani za ich wykorzystanie, ani za związane z tym ewentualne naruszenie praw patentowych lub autorskich. Autor oraz HELION SA nie ponoszą również żadnej odpowiedzialności za ewentualne szkody wynikłe z wykorzystania informacji zawartych w książce.

Materiały graficzne na okładce zostały wykorzystane za zgodą Shutterstock Images LLC.

Drogi Czytelniku!

Jeżeli chcesz ocenić tę książkę, zajrzyj pod adres

<http://dlabystrzakow.pl/user/opinie/bibby>

Możesz tam wpisać swoje uwagi, spostrzeżenia, recenzję.

Wydawnictwo HELION

ul. Kościuszki 1c, 44-100 Gliwice

tel. 32 231 22 19, 32 230 98 63

e-mail: dlabystrzakow@dlabystrzakow.pl

WWW: <http://dlabystrzakow.pl>

Printed in Poland.

- Kup książkę
- Poleć książkę
- Oceń książkę

- Księgarnia internetowa
- Lubię to! » Nasza społeczność

Spis treści

O autorach	19
Podziękowania od autorów	21
Wstęp	23
O książce	24
Jak korzystać z książki	24
Konwencje zastosowane w książce	25
Jak podzielona jest książka	26
Część I: O czym właściwie jest Biblia	26
Część II: Zgłębiamy Biblię hebrajską — Stary Testament	26
Część III: Wydobywamy biblijne skarby ukryte w apokryfach	26
Część IV: Ustalamy, co nowego jest w Nowym Testamencie	27
Część V: Wtedy i teraz: ponadczasowa wymowa Biblii	27
Część VI: Dekalogi	27
Ikony użyte w książce	27
Co dalej	28

CZĘŚĆ I: O CZYM WŁAŚCIWIE JEST BIBLIA 29

ROZDZIAŁ 1: Od Mojżesza do nowoczesności: oto Pismo Święte 31

Szlak Biblii — od starożytnych zwojów po bestseller wszech czasów	32
Czym jest Biblia?	32
Skąd wzięła się Biblia?	33
Jak weszliśmy w posiadanie Biblii?	38
Odkrycie zwojów znad Morza Martwego	39
Zgłębiamy znaczenie Biblii	41
Poszukujemy odpowiedniego przekładu	41
Tłumaczenia literackie i dosłowne	42
Współczesność i parafraza	43
Z komentarzami i bez nich	44
Zorientowanie na płęć i neutralność	44
Ostatni etap: przekłady Biblii i „działania na kilku frontach”	46

ROZDZIAŁ 2:	Światła, kamera, akcja! Sceneria i fabuła Biblii	49
	Spoglądamy na scenerię Biblii	50
	Streszczenie biblijnego dramatu	51
	Saga Biblii hebrajskiej	51
	Przyglądamy się treści apokryfów	55
	Obserwujemy wydarzenia z Nowego Testamentu	56

CZĘŚĆ II: ZGŁĘBIAMY BIBLIĘ HEBRAJSKĄ

— STARY TESTAMENT .....

ROZDZIAŁ 3:	Stworzenie, raj utracony i inne tajemnice życia	
	(Księga Rodzaju 1 – 3)	61
	Początek: „Na początku...”	62
	Co my tu robimy? Stworzenie i sens życia (Rdz 1:1 – 2:3)	63
	Jak to było z sześcioma dniami stworzenia	64
	Odkrywamy sens życia	66
	Pierwszy weekend	67
	Życie w raju (Rdz 2:4 – 25)	68
	Drugie spojrzenie na stworzenie	68
	Stworzenie Adama i Ewy	68
	Zostajemy świadkami pierwszego ślubu	69
	Cieszymy się życiem w ogrodzie Eden	70
	Jak rozumieć dwa drzewa?	70
	On mnie zmusił! „Upadek” i jego konsekwencje (Rdz 3)	71
	Jak tu nie skorzystać z kuszącej propozycji	71
	Skutki fatalnego wyboru Adama i Ewy	72
	Poważne konsekwencje grzechu	73
	Utrata kluczy do raju	74
ROZDZIAŁ 4:	Następstwa upadku (Księga Rodzaju 4 – 11)	77
	Pierwsza rywalizacja rodzeństwa: Kain i Abel (Rdz 4)	78
	Pierwsze ofiary	78
	Rozwiązanie pierwszej zagadki kryminalnej	79
	Nasze drzewo genealogiczne: pierwsza z (wielu) biblijnych genealogii (Rdz 5)	81
	Zatopione nadzieje: Noe i wielka woda (Rdz 6 – 9)	82
	Pierwsi „ocaleni”	83
	Trzygodzinna wycieczka? Zdecydowanie nie!	83
	Znak tego, co nadchodzi: klątwa Chama	86
	Że co?! Wieża Babel i narodziny narodów (Rdz 10 – 11)	87
	Budowa wieży Babel	87
	Uczyńmy sobie znak	88

ROZDZIAŁ 5:	Babilońskie przypadki: przygody Abrahama i jego rodziny (Księga Rodzaju 12 – 25:18)	91
	Jak zbić fortunę: Bóg powołuje Abrahama	92
	Najwspanialsza przygoda Abrahama — wędrówka do Kanaanu i Egiptu (Rdz 12)	93
	Abraham i Lot (Rdz 13 – 14)	95
	Zawarcie umowy: przymierze z Abrahamem (Rdz 15 – 17)	96
	Gdy chcesz gwiazdki z nieba: liczni potomkowie Abrahama	97
	Trzeba wziąć sprawy we własne ręce: Hagar i Izmael	97
	Kolejna umowa z Abrahamem: przymierze obrzezania	98
	Trzech tajemniczych gości Abrahama (Rdz 18)	98
	Nieświadomie goszcząc aniołów	99
	Targi z Bogiem	100
	Ogień i siarka: zniszczenie Sodomy i Gomory (Rdz 19)	101
	Abraham — ojciec wielu narodów... i wyznań (Rdz 21)	104
	Nakaz nie do spełnienia: niedoszła ofiara z Izaaka (Rdz 22)	105
	Wędrówka	106
	Ocalony w ostatniej chwili	107
	Jedno wesele i dwa pogrzeby (Rdz 23 – 25:18)	108
	Śmierć Sary	108
	Izaak zostaje uwięziony	108
	Śmierć Abrahama	109

ROZDZIAŁ 6:	Narodziny narodu: Izaak, Jakub i ich liczne potomstwo (Księga Rodzaju 25:19 – 50)	111
	Narodziny narodów: Ezaw i Jakub (Rdz 25:19 – 26)	112
	Kłopoty na gęsto: Ezaw sprzedaje swój przywilej pierworództwa (Rdz 25:27 – 34)	112
	„Żona lub siostra” w wykonaniu Izaaka i Rebeki (Rdz 26)	113
	Jakub kradnie błogosławieństwo Ezawa (Rdz 27 – 28:9)	114
	W obliczu niebezpieczeństwa: Jakub ucieka, aby ocalić życie (Rdz 28:10 – 22)	115
	Wspinaczka po drabinie Jakubowej ku sukcesom	115
	Targi Jakuba z Bogiem	116
	Miłość od pierwszego wejrzenia: Jakub i Rachela (Rdz 29:1 – 30)	117
	Rywalizacja między rodzeństwem: narodziny dzieci Jakuba (Rdz 29:31 – 30:24)	118
	Jakub zdobywa fortunę i znika (Rdz 30:25 – 31:55)	119
	Jakub bierze nogi za pas... po raz kolejny	119
	Niechaj Pan czuwa nade mną i nad tobą: traktat pokojowy Jakuba i Labana	120

Wyrównanie dawnych rachunków: Jakub spotyka się z Ezawem...	
i Bogiem (Rdz 32 – 33:17)	121
Zapasy z Bogiem: Jakub zmienia imię	121
Co było, to było	122
Jakub odnajduje Boga, ale traci ojca i żonę (Rdz 33:18 – 20; 35)	122
Józef i cudowny płaszcz snów w technicolorze (Rdz 37)	124
Usprawiedliwiony podstęp: Juda i Tamar (Rdz 38)	125
Na szczycie: Józef w Egipcie (Rdz 39 – 41)	126
Jailhouse Blues: Józef trafia do więzienia	126
Nareszcie wolny! Józef interpretuje sny faraona	127
Szpiedzy tacy jak my: do Egiptu przybywają bracia Józefa (Rdz 42 – 45)	128
Marzenia Józefa się spełniają	128
Pozwolenie na wyjazd: Jakub żegna się z Kanaanem	130
Znowu razem: spotkanie Jakuba z Józefem (Rdz 46 – 49)	130
Jakub błogosławi wnuków	130
Jakub błogosławi swoich synów	131
Do zobaczenia, żegnajcie: Jakub i Józef umierają (Rdz 50)	132

ROZDZIAŁ 7:	Święty Mojżeszu! Czytamy Księgę Wyjścia,	
	Księgę Kapłańską, Księgę Liczb	
	i Księgę Powtórzonego Prawa	133
Mozaika wczesnych lat życia Mojżesza		134
Narodziny Mojżesza (Wj 1 – 2:9)		134
Stracona młodość Mojżesza (Wj 2:10)		135
Mojżesz morderca żeni się w Madian (Wj 2:11 – 2:22)		135
Spadamy stąd! Exodus z Egiptu		136
Płonący krzew (Wj 3 – 6)		136
Plagi, które uwolniły naród (Wj 7 – 10)		137
Pierwsza Pascha (Wj 11 – 13)		139
Przejście przez Morze Czerwone (Wj 14 – 15)		139
Daleko jeszcze? Ciągłe narzekania Izraelitów (Wj 16 – 17)		140
Przyjęcie Dziesięciu Przykazań i innych praw Izraela (Wj 20)		141
Tymczasem w obozie: Aaron i złoty cielec (Wj 32)		144
Przyczepa kempingowa Boga: przybytek		
(Wj 25:1 – 31:11; 35:30 – 40:38)		145
Prawa uświęconego życia: Księga Kapłańska		147
Znaczenie ofiar w starożytnym Izraelu (Kpł 1 – 9)		148
Czy to koszerne? Biblijna dieta (Kpł 11)		149
Przewodnik po świętych dniach Izraela		150
Prawo i porządek: system prawny Izraela		152

Czterdzieści lat wędrówki: Księga Liczb	153
Kolejne rebelie ludu Izraela (Lb 12 – 14, 21 i 25)	154
Błąd Mojżesza: Ziemia Obiecana pozostaje niedostępna (Lb 20:2 – 13)	155
Pożegnalna przemowa Mojżesza: Księga Powtórzonego Prawa	156
Czy mógłbyś to powtórzyć? „Drugie” prawo	
Księgi Powtórzonego Prawa (Pwt 1 – 33)	157
Koniec epoki: śmierć Mojżesza (Pwt 34)	157

ROZDZIAŁ 8: Eksperyment z zakresu teokracji — Księgi:

Jozuego, Sędziów i Rut 159

Poznajemy Księgę Jozuego	160
Przygotowania do podboju (Joz 1)	160
Dwóch szpiegów i prostytutka (Joz 2)	160
Przeprawa przez Jordan i przygotowania do bitwy (Joz 3 – 5)	161
A mury runą: klęska Jerycha (Joz 6)	162
Chwilowe zachwianie: świętokradztwo (Joz 7 – 8)	163
Podstęp Gibeonitów i podbój totalny (Joz 9 – 12)	163
Nowe domy i odnowione przymierza (Joz 13 – 22)	165
Odnowienie przymierza i pożegnanie Jozuego (Joz 23 – 24)	166
Poznajemy Księgę Sędziów	166
Nie sądzicie, abyście nie byli sądzeni: sędziowie	
w starożytnym świecie	167
Poczet słynnych sędziów (Sdz 1 – 16)	167
Gdzie jest wyjście? Równia pochyła dla narodu (Sdz 17 – 21)	173
Perły mądrości z Księgi Rut	174
Jak słodko było być kochaną (Rt 1)	174
Zbiory i zaloty (Rt 2 – 3)	175
Sandałem tym cię zaślubiam (Rt 4)	175

ROZDZIAŁ 9: Król i „Jestem, który jestem”: 1 i 2 Księga Samuela ..177

Ostatni sędzia Izraela: Samuel	178
Narodziny Samuela (1 Sm 1)	178
Bóg wzywa Samuela (1 Sm 2 – 3)	179
Losy zaginionej Arki	180
Arka w boju (1 Sm 4)	180
Podróże z Arką (1 Sm 5 – 6)	181
Saul, pierwszy król Izraela	182
Proście, a będzie wam dane (1 Sm 8)	182
Koronacja Saula (1 Sm 9 – 12)	182
Odtrącenie Saula (1 Sm 13 – 15)	183

Droga Dawida do władzy	184
Dawidzie, jesteś świetnym harfistą (1 Sm 16)	185
Walka z Goliatem (1 Sm 17)	185
Napletki i teściowie (1 Sm 18 – 24)	187
Przygody Dawida i jego wesołej kompanii (1 Sm 25 – 30)	188
Jak upadają wielcy: śmierć Samuela, Saula i Jonatana	189
Budowa dynastii	190
Dawid obejmuje tron (2 Sm 1 – 4)	191
Zmysł polityczny Dawida (2 Sm 5 – 10)	191
Upadek Dawida	193
Dawid i Batszeba (2 Sm 11 – 12)	193
Walka o tron Dawida (2 Sm 13 – 21)	195
Ostatnie dni Dawida (2 Sm 22 – 24)	196

ROZDZIAŁ 10: **Opowieść o dwóch królestwach:**

1 i 2 Księga Królewska oraz 1 i 2 Księga Kronik 199

„Złoty wiek” Salomona	200
Sukcesja Salomona (1 Krl 1)	200
Mądrość Salomona (1 Krl 2)	201
Projekty budowlane Salomona: świątynia i inne skarby (1 Krl 5 – 7)	202
Ostatnie dni Salomona (1 Krl 9 – 11)	204
Podział Izraela	205
Bicze i kolce: Roboam dzieli naród (1 Krl 12)	205
Czasy bałwochwalstwa: Jeroboam i złote cielce (1 Krl 13 – 14)	207
Tymczasem w Judzie: kampania Szeszonka (1 Krl 14:25 – 14:28, 2 Krn 12)	208
Królestwo Izraela od Jeroboama po Achaba	209
Ahoj, królu Achabie! (1 Krl 16 – 22)	209
Niewiarygodne przygody Eliasza i Elizeusza	210
Królestwo Izraela od Achazjasza po Jehu	212
Zamach stanu i reformy religijne Jehu (2 Krl 9 – 10)	212
Tymczasem w Judzie: Atalia, kobieta, która zostaje władczynią (2 Krl 11)	213
Zniszczenie Izraela	213
Zbyt mało, zbyt późno: reformy w Judzie	214
Reformy Ezechiasza (2 Krl 18)	214
„Bardzo zły” okres panowania Manassesza (2 Krl 21)	215
Reformy Jozjasza (2 Krl 22 – 23)	216
Koniec epoki: upadek Jerozolimy	217
Ostatnie dni Judy (2 Krl 23 – 25:26)	217
Pytanie o przyczynę w obliczu katastrofy (2 Krl 25:27 – 30)	218

	Starożytni specjaliści od propagandy: Księgi Kronik	218
	Powtórka. Kroniki przypominają przeszłość	218
	Punkt widzenia Kronikarza	219
ROZDZIAŁ 11:	Obcy w obcym kraju:	
	Izrael na wygnaniu z Księgami Daniela i Estery	221
	Raz, dwa, trzy, przenosiny	222
	Księga Daniela	222
	Daniel uczy się na „Uniwersytecie Babilońskim” i interpretuje sny (Dn 1 – 2)	223
	Czy tu się robi gorąco? Przyjaciele Daniela w rozpalonym piecu (Dn 3)	225
	Duma przed upadkiem (Dn 4)	226
	Napis na ścianie: ucztą Baltazara i upadek Babilonu (Dn 5)	226
	Daniel w jaskini lwów (Dn 6)	227
	Wizje Daniela (Dn 7, 10 – 12)	228
	Księga Estery	229
	Miss perskiego imperium (Est 1 – 2)	229
	Estera przybywa na ratunek (Est 3 – 10)	230
ROZDZIAŁ 12:	Do domu na święta: powrót do Ziemi Obiecanej z Księgami Ezdrasza i Nehemiasza	233
	Wielki koncept Cyrusa Wielkiego	234
	Tam dom twój, gdzie serce twoje: Żydzi, którzy pozostali w Babilonie	235
	Nie ma jak w domu: Żydzi, którzy wrócili do Judei (Ezd 1 – 2)	235
	Druża świątynia: radość dla oczu	235
	Trzeba zacząć tam, gdzie inni przzerwali: odbudowa świątyni (Ezd 3)	236
	Odwracanie uwagi: sprzeciw Samarytan wobec budowy świątyni (Ezd 4 – 6)	236
	Kapłan Ezdrasz: co da się naprawić? Naprawdę wiele... ..	237
	Zmiana przywództwa: Żydzi zamieniają monarchię na teokrację (Ezd 7 – 8)	237
	Rozwód w biblijnym stylu (Ezd 9 – 10)	238
	Nehemiasz budowniczy: da się to naprawić? Pewnie!	239
	Odbudowa murów Jerozolimy (Ne 3 – 4, 6)	239
	Czytanie Tory przy Bramie Wodnej (Ne 8 – 9)	240
ROZDZIAŁ 13:	Więcej niż zwykli wróżbici: księgi prorockie	243
	Postać biblijnego proroka	243
	Opis działalności proroka	244
	Kwalifikacje wymagane od proroka	245

Sylwetki proroków większych	245
Izajasz	246
Jeremiasz	250
Płaczący prorok: Lamentacje	252
Ezechiel	253
Poznajemy dwunastu proroków mniejszych	254
Ozeasz	254
Joel	255
Amos	256
Abdiasz	256
Jonasz	256
Micheasz	258
Nahum	258
Habakuk	259
Sofoniasz	259
Aggeusz	260
Zachariasz	260
Malachiasz	261

ROZDZIAŁ 14: Literatura dydaktyczna i poezja miłosna Izraela:

Księga Przysłów, Księga Koheleta

i Pieśń nad Pieśniami 263

Słowa, zgodnie z którymi należy żyć: Księga Przysłów	264
Przyczyna, skutek i kilka dobrych rad	265
Prawdziwe źródło mądrości	265
Przedstawiamy Panią Mądrość	266
Opis idealnej małżonki	266
Miłość do Boga za nic? Księga Hioba	267
Gdy dobrym ludziom przytrafiają się złe rzeczy	268
Co z tym wszystkim począć	271
Życie jest ciężkie, a potem umieramy: Księga Koheleta	272
Biblijny sposób na podryw: Pieśń nad Pieśniami	274

ROZDZIAŁ 15: Koncert w świątyni: muzyka

w starożytnym Izraelu (Księga Psalmów) 277

Psalmy: muzyka w Biblii	278
Kto jest autorem psalmów?	278
Rodzaje psalmów	279
Struktura psalmów	280
Instrumenty muzyczne w starożytnym Izraelu	281
Jaka to była melodia?	282

Hity Izraela: największe przeboje wśród psalmów	283
Psalmy 9 – 10	283
Psalm 22	283
Psalm 23	284
Psalm 46	284
Psalm 51	284
Psalm 137	285
Psalm 139	285

CZĘŚĆ III: WYDOBYWAMY BIBLIJNE SKARBY UKRYTE W APOKRYFACH 287

ROZDZIAŁ 16: Buntownicy mający powód:

1 i 2 Księga Machabejska 289

Jak wypełnić luki: historia Żydów „między testamentami” (586 – 584 r. p.n.e.)	290
Wygnanie i powrót: Żydzi wracają do domu	290
Wzlot i upadek Aleksandra Wielkiego	291
Nieszczególnie wielcy następcy Aleksandra: Ptolemeusze i Seleucydzi	291
Hasmoneusze i Księgi Machabejskie	292
1 Księga Machabejska i „Młot”: supergwiazda zapasów? Nie!	293
2 Księga Machabejska: z punktu widzenia kapłana	294

ROZDZIAŁ 17: Inne „ukryte skarby” apokryfów 297

Zagraj to jeszcze raz, Ezdrasz: 1 i 2 Księga Ezdrasza	298
1 Księga Ezdrasza	298
2 Księga Ezdrasza	298
Tobiasz i „władca pierścieni”: Księga Tobiasza	299
Nie lękajcie się: Księga Judyty	300
Sławiąc Boga: Dodatki do Księgi Estery	301
Mądrość — co za kobieta! Księga Mądrości	301
Co będzie, to będzie: Mądrość Syracha	302
Jeśli to nie Baruch, nie dotykaj: Księga Barucha	302
Rozchmurzcie się, wygnańcy! List Jeremiasza	303
Pozostała część opowieści: dodatki do Księgi Daniela	303
Wiara pod ogniem: Modlitwa Azariasza i Pieśń Trzech Młodzieńców	303
Och, Zuzanno, na darmo twoje łzy: „Opowiadanie o Zuzannie”	304
„Bel i smok”	304
No dobra, nie miałem racji: Modlitwa Manassesza	305

CZĘŚĆ IV: USTALAMY, CO NOWEGO JEST W NOWYM TESTAMENCIE 307

ROZDZIAŁ 18: **Od narodzin do chrztu: Jezus przygotowuje się do służby (Ewangelie według św. Mateusza, Marka, Łukasza i Jana) 309**

Badamy źródła wiedzy o życiu Jezusa	310
Poznajemy autorów Ewangelii	310
Podobieństwa i różnice między Ewangeliami	312
Na początku: narodziny i wczesna młodość Jezusa (J 1)	313
Odtwarzamy opowieść o Bożym narodzeniu	313
Zwiastowanie narodzin Jezusa (Mt 1 i Łk 1:26 – 1:38)	314
Odtwarzamy scenę w żłóbku: narodziny Jezusa (Łk 2:1 – 2:20)	314
Obrzezanie i ofiarowanie Jezusa (Łk 2:21 – 2:40)	317
Adoracja mędrców (Mt 2:1 – 2:12)	318
Powrót z Egiptu (Mt 2:13 – 2:23)	320
Dorastamy z Jezusem	320
Życie w Nazarecie (Łk 2:39 – 2:40)	320
Podróż do Jerozolimy (Łk 2:41 – 2:52)	321
„Stracone lata” Jezusa	322
Uczestniczymy w chrzcie Jezusa	322
Poznajemy Jana Chrzciciela (Łk 1:5 – 1:23, 39 – 80)	323
Obserwujemy chrzest Jezusa (Mt 3; Mk 1; Łk 3; J 1)	323
Doświadczamy kuszenia Jezusa	324

ROZDZIAŁ 19: **Jesus Christ Superstar: „Lata służby” Jezusa (Ewangelie według św. Mateusza, św. Marka, św. Łukasza i św. Jana) 327**

Okresy służby Jezusa	328
Okres inauguracji	328
Zmieniamy z Jezusem adresy	329
Wybieramy dwunastu uczniów Jezusa	329
Okres popularności	331
Obserwujemy cuda Jezusa	332
Kazania Jezusa	333
Rozszyfrowujemy przypowieści Jezusa	336
Okres opozycji	339
Jezus i faryzeusze	339
Jezus i saduceusze	340

Ostatni tydzień i ukrzyżowanie Jezusa	341
Niedziela: triumfalny wjazd	341
Poniedziałek: oczyszczenie świątyni	342
Wtorek: podatki, dziesięcina i proroctwa na przyszłość	342
Środa: namaszczenie Jezusa i zdrada Judasza	344
Czwartek: Ostatnia Wieczerza, zdrada Judasza i aresztowanie Jezusa	345
Piątek: procesy Jezusa i ukrzyżowanie	350
Zmartwychwstanie Jezusa	354
Ostatni rozkaz i wniebowstąpienie	356

**ROZDZIAŁ 20: Kościół wczesnochrześcijański
(Dzieje Apostolskie 1 – 8, 10 – 12 i 15) 357**

„Mission Impossible”: strategia zmiany świata opracowana przez Jezusa	358
Świadectwo w Jerozolimie	358
Zesłanie Ducha Świętego (Dz 2)	359
Uczniowie trafiają do więzienia (Dz 3 – 4:31, 5:12 – 5:42)	360
Oddanie Bogu: wspólne życie w Kościele wczesnochrześcijańskim (Dz 4:32 – 6:7)	362
Dobra nowina w Judei i Samarii	363
Jak pokonać wrogów i wyrzucić wpływ na ludzi: Szczepan na rozprawie (Dz 6:8 – 8:2)	364
Burzenie murów: Filip i obcokrajowcy (Dz 8:3 – 8:40)	364
Świadectwo aż po krańce ziemi	366
Nowe horyzonty: chrześcijaństwo staje się dostępne dla nie-Żydów (Dz 10 – 11)	366
Pierwszy sobór Kościoła (Dz 15)	368

ROZDZIAŁ 21: Komiwojażer z Tarsu: życie i listy Pawła 371

Prześladowca staje się prześladowanym: przemiana Pawła	371
Co się stało w drodze do Damaszku: nawrócenie i powołanie Pawła (Dz 9:1 – 9:19)	373
Człowiek w biegu: Paweł ucieka z Damaszku i Jerozolimy (Dz 9:20 – 9:31)	373
Tu i tam: podróże misyjne Pawła	374
Pierwsza podróż misyjna Pawła (46 – 49 r. n.e.)	375
Druga podróż misyjna Pawła (50 – 52 r. n.e.)	376
Trzecia podróż misyjna Pawła (54 – 58 r. n.e.)	379
Pakiet korespondencji: listy Pawła	381
Listy ewangeliczne Pawła	382
Listy pastoralne	390

ROZDZIAŁ 22:	Chwileczkę, panie listonoszu: listy powszechne Nowego Testamentu	397
	Biblijna „galeria wiary”: List do Hebrajczyków	398
	Jak dochowywać wiary: List św. Jakuba	400
	Bez pracy nie ma kołaczy: 1 i 2 List Piotra	401
	1 List Piotra	402
	2 List Piotra	403
	Listy sumiennego pasterza: 1, 2 i 3 List Jana	404
	1 List Jana	404
	2 List Jana	406
	3 List Jana	406
	Walka o wiarę: List Judy	406
ROZDZIAŁ 23:	Początek końca: Apokalipsa św. Jana	409
	Wizja przyszłości (Ap 1 – 3)	409
	Objawienie Jana	410
	Jan zwraca się do siedmiu Kościołów	411
	Wizja przyszłości: Jezus otwiera siedem pieczęci (Ap 4 – 11)	412
	Pieczęcie 1. – 6.: czterej jeźdźcy Apokalipsy i dzień gniewu	413
	Siódma pieczęć: początek końca	414
	Brzemienna niewiasta, smok i dwie bestie (Ap 12 – 13)	414
	Narodziny gwiazdy: zstąpienie Mesjasza	414
	Wojna w innych światach: Michał walczy z bestiami i ze smokiem	415
	Armagedon i dzień sądu (Ap 14 – 20)	417
	Nagroda: ostatnie żniwo Boga	417
	Siedem czas gniewu Boga	418
	Zniszczenie wielkiej nierządnicy	418
	Ostateczna bitwa między dobrem a złem	419
	Sąd ostateczny	419
	Po drugiej stronie tęczy: raj odzyskany (Ap 21 – 22)	420

CZĘŚĆ V: WTĘDY I TERAZ: PONADCZASOWA WYMOWA BIBLIJ .....

421

ROZDZIAŁ 24:	Biblia i religie abrahamiczne: judaizm, chrześcijaństwo i islam	423
	Abraham: ojciec wielu narodów i wyznań	424
	Abraham i judaizm	424
	Abraham i chrześcijaństwo	425
	Ibrahim i islam	425

Jerozolima: miasto pokoju — i konfliktu	427
Jerozolima w judaizmie	427
Jerozolima w chrześcijaństwie	428
Jerozolima w islamie	428

ROZDZIAŁ 25: Michał Anioł, Milton i filmy: sztuka, literatura, życie i Biblia 431

Biblia w sztuce	432
Stworzenie Adama (Rdz 2)	432
Mojżesz z rogami (Wj 34)	433
Kwestia napletka Dawida (1 Sm 17)	433
Co jest nie tak z tym obrazem? Narodziny Jezusa (Mt 1 – 2, Łk 2)	435
Ostatnia Wieczerza (Mt 26, Mk 14, Łk 22 i J 13)	436
Biblia w literaturze	437
Czy piekło jest śmieszne? „Boska komedia” Dantego	437
Kusząca propozycja: „Raj utracony” Milтона	438
Białe wieloryby i biblijni Baalowie: „Moby Dick” Melville’a	438
Totalny odjazd! Dobre i złe filmy o tematyce biblijnej	439
„Dziesięcioro przykazań” (Lasky, 1923)	439
„Dziesięcioro przykazań” (Paramount, 1956)	440
„The Green Pastures” (Warner Bros., 1936)	441
„Ben Hur” (MGM, 1959)	441
„Jesus Christ Superstar” (Universal, 1973)	442
„Poszukiwacze zaginionej Arki” (Paramount, 1981)	442
„Matrix” (Warner Bros., 1999)	443
A dla dzieci... ..	443

CZĘŚĆ VI: DEKALOGI 445

ROZDZIAŁ 26: Dziesięć (a nawet więcej) postaci z Biblii, które powinieneś znać 447

Adam i Ewa	448
Noe	448
Abraham	449
Mojżesz	449
Dawid	450
Eliasz	450
Izajasz	451
Juda Machabeusz	451

Maryja	451
Jezus	452
Piotr	453
Paweł	453

**ROZDZIAŁ 27: Dziesięć świąt, za które
możemy podziękować Biblii 455**

Weekendy	455
Pascha	456
Szawuot (Święto Tygodni, Święto Pierwszych Owoców lub Pięćdziesiątnica)	457
Sukkot (Święto Szałasów lub Święto Przybytków)	457
Jom Kippur (Dzień Pojednania)	459
Rosz Haszana (Nowy Rok lub Święto Trąbek)	459
Purim	460
Chanuka (Święto Poświęcenia lub Święto Światła)	460
Boże Narodzenie	461
Wielkanoc	461

Skorowidz 463

- ▶ Poznajemy życie Mojżesza — historię wzlotów i upadków
- ▶ Obserwujemy ucieczkę Izraelitów z niewoli egipskiej
- ▶ Omawiamy dziesięć przykazań i inne prawa Izraela
- ▶ Wchodzimy do przybytku — „przyczepy kempingowej” Boga
- ▶ Wędrujemy z Izraelitami po pustyni

Rozdział 7

Święty Mojżeszu! Czytamy Księgę Wyjścia, Księgę Kapłańską, Księgę Liczb i Księgę Powtórzonego Prawa

Księga Wyjścia, Księga Kapłańska, Księga Liczb i Księga Powtórzonego Prawa (cztery księgi, które wraz z Księgą Rodzaju tworzą Pięcioksiąg Mojżeszowy, czyli Torę — zob. rozdział 1.) obejmują jeden z najdłuższych okresów w Biblii i opisują przebywanie największych odległości. Narodziny Mojżesza w Egipcie i jego

śmierć na górze Nebo (we współczesnej Jordanii) dzieli sto dwadzieścia lat i dystans ponad sześćset kilometrów. W tym okresie doszło do ucieczki Izraelitów z niewoli egipskiej, cudu przejścia przez Morze Czerwone, ustanowienia przymierza z Bogiem na górze Synaj i podróży na kraniec Ziemi Obiecanej. Wszystkie te elementy łączą się, aby wykreować dramat bardziej ponadczasowy niż Egipt, potężniejszy od Nilu, bardziej majestatyczny od faraona (jak nazywano egipskich władców) i bardziej nieprawdopodobny niż wygranie na loterii biletu na całonocny maraton filmów biblijnych. (No dobrze, zdajemy sobie sprawę, że to ostatnie nie musi koniecznie znajdować się na pierwszym miejscu wszelkich list życzeń, jakie można sobie wyobrazić). W tym rozdziale przyjrzymy się wydarzeniom z życia i dokonaniom wielkiego wyzwoliciela i prawodawcy Izraela: Mojżesza.

Mozaika wczesnych lat życia Mojżesza

Gdy opada kurtyna na koniec Księgi Rodzaju, Izraelici dobrze radzą sobie w Egipcie dzięki pozycji Józefa, prawnuka Abrahama i ulubionego syna Jakuba. Potem jednak, gdy unosi się ona na początku Księgi Wyjścia, okazuje się, że minął pewien czas i koleje ich losów zmieniły się dramatycznie. Otóż potomkom dwunastu synów Jakuba, tworzącym obecnie dwanaście pokoleń Izraela, źle się wiedzie w niewoli. Co gorsza, wysoki przyrost naturalny wśród Izraelitów nie podoba się królowi Egiptu (czyli faraonowi), który nakazuje zabić wszystkie ich noworodki płci męskiej. Na szczęście dwie położne przyjmujące dzieci Izraelitów nie wykonują tego rozkazu i oszczędzają dzieci. Wściekły faraon nakazuje swojemu ludowi, aby wszystkich izraelickich chłopców wrzucono do Nilu.

W takich okolicznościach rodzi się Mojżesz — człowiek, który pewnego dnia zmieni los narodu, a właściwie wielu narodów.

Narodziny Mojżesza (Wj 1 – 2:9)

Mojżesz jest najmłodszym z trójki dzieci Jokebed (to imię mamy) i Amrama (to tatuś), członków kapłańskiego plemienia Izraela, Lewitów. Starszy brat Mojżesza Aaron zostanie pewnego dnia pierwszym arcykapłanem Izraelitów, a pod przewodnictwem jego siostry, Miriam, będą oni w przyszłości wychwalać Boga po wyjściu z Egiptu.

Widoki Mojżesza na przyszłość nie są jednak różowe ze względu na rozkazy faraona dotyczące zabijania wszystkich nowo narodzonych chłopców. Aby dać Mojżeszowi szansę, Jokebed w przewrotny sposób spełnia rozkaz faraona i umieszcza niemowlę w Nilu, ale wkłada je do trzcinowego koszyka, który oczywiście unosi się na wodzie. Następnie, równie przewrotnie, objawia się los, który sprawia, że koszyk z Mojżeszem odnajduje córka faraona. Dziewczyna lituje się nad niemowlęciem, wydobywa je z wody i nadaje mu imię Mojżesz, pochodzące od hebrajskiego wyrazu oznaczającego wyciąganie lub wydobywanie.

Z BIEGIEM RZEKI DO WIELKOŚCI

Rzeczna przygoda Mojżesza nie jest tak wyjątkowa, jak można byłoby przypuszczać. Mniej więcej tysiąc lat przed Mojżeszem urodził się podobno król Mezopotamii Sargon Wielki. Jego matka, arcykapłanka, umieszcza go w trzcinowym koszyku, który splewia rzeką Eufrat, aby ukryć to, że Sargon urodził się z nieprawego łoża. Dziecko ocala, a następnie wychowuje skromny ogrodnik, a gdy Sargon odkrywa swoją prawdziwą tożsamość, zostaje królem. Tym, co wyróżnia rzeczną przygodę Mojżesza, jest fakt, że chociaż pochodzi on ze zwykłej rodziny, jest jednak wychowywany na królewskim dworze.

SPRAWY
TECHNICZNE

Imię „Mojżesz” było w starożytnym Egipcie popularne, bo po egipsku oznacza „spłodzony”. Na przykład imię „Ramoses” (lub „Ramzes”) oznacza „spłodzony z Ra” (boga słońca). *Mojżesz* to zatem imię niosące ze sobą istotne treści zarówno w języku hebrajskim, jak i egipskim.

Siostra Mojżesza, która czuwa nad koszykiem, proponuje córce faraona, że znajdzie dla dziecka izraelską opiekunkę. Księżniczka się zgadza i siostra Mojżesza zabiera go do matki, u której pozostaje aż do odstawienia od piersi (czyli do wieku od trzech do sześciu lat — to typowy w starożytnym świecie okres karmienia piersią).

Stracona młodość Mojżesza (Wj 2:10)

Po odstawieniu Mojżesza od piersi matka odsyła go na dwór faraona, gdzie opływa w luksusy, bo Egipcjanie to w tamtych czasach najbogatszy naród na świecie. Co ciekawe, tekst Biblii nie zawiera szczegółowych informacji o młodości Mojżesza. Szereg niezwykle kreatywnych koncepcji na temat tych „brakujących lat” stworzyli późniejsi interpretatorzy Biblii (wśród których poczesne miejsce zajmują najwnikliwsi z badaczy — scenarzyści pracujący w Hollywood). Mojżesza najczęściej łączy się z egipskim księciem Ramzesem II, w którego czasach najprawdopodobniej doszło do exodusu. Według istniejących relacji Ramzes i Mojżesz dorastają razem w egipskim pałacu. Obaj przyrodni bracia obdarzeni są licznymi uzdolnieniami, ale silniejszy fizycznie i psychicznie zazwyczaj bywa Mojżesz. Za sprawą tej pozabiblijnej opowieści ostateczna porażka faraona podczas exodusu może się wydawać jeszcze bardziej dramatyczna.

Mojżesz morderca żeni się w Madian (Wj 2:11 – 2:22)

Dorosły Mojżesz jest świadkiem, jak egipski nadzorca bije żydowskiego niewolnika. Rozgląda się, aby sprawdzić, czy nie ma świadków, a następnie zabija Egipcjanina i zakopuje go w piasku. Następnego dnia Mojżesz przerywa kłótnię dwóch Izraelitów, z których jeden drwiąco pyta: „Czy chcesz mię zabić, jak zabiłeś Egipcjanina?”. Zdając sobie sprawę, że wielu ludzi zapewne dowiedziało się o jego zbrodni,

MÓJ BÓG JEST WIĘKSZY OD TWOICH BOGÓW

Plagi, które Bóg zsyła na Egipt, bywają nazywane sądem nad bogami Egiptu (Wj 12:12). Co ciekawe, pierwsza plaga związana z przemianą wód Nilu w krew oraz ostatnia, czyli ciemność (po której doszło do brzemiennej w skutki śmierci pierworodnych), wiążą się z dwoma najpotężniejszymi bogami Egiptu. Pierwszy z nich to Hapi — bóg Nilu, a drugi Ra — bóg słońca. Ustalenie, w jakich bogów były wymierzone pozostałe plagi (o ile ich celem faktycznie byli określani bogowie), nie jest już takie proste.

Tego, że Bóg Izraela jest „większy” niż bogowie Egipcjan, dowodzi także postępowanie magów faraona w opowieści o plagach. Początkowo magowie są w stanie odtworzyć plagi Mojżesza (choć nie wiadomo, czy za sprawą sztuczek, czy jakichś nadnaturalnych mocy). Przy trzeciej (którą są komary) magowie nie potrafią już dorównać Mojżeszowi i przyznają: „Palec to Boży” (Wj 8:15). Szósta plaga (wrzody) dotyka magów tak bardzo, że nie mogą nawet stanąć w szranki z Mojżeszem.

Mojżesz ucieka z Egiptu i udaje się na wschód, do Madian, kraju żyjących w namiotach nomadów, znajdującego się na obszarze Synaju i północno-zachodniej części Półwyspu Arabskiego.

W Madian Mojżesz zatrzymuje się przy studni (czyli najlepszym w starożytnym świecie miejscu na podryw). Po odpędzeniu grupy chuliganów (to taka starożytna wersja bójk w barze) poznaje tam swoją przyszłą żonę oraz jej siostry. Siostry, a co istotniejsze, także ich ojca, noszącego imię Jetro (madianickiego kapłana), dziwny gość niezwykle intryguje. Zaledwie dwa wersety (Wj 2:21 – 2:22) wystarczą, aby Mojżesz zdążył poznać Jetra (zwanego także Reuelem), poślubić jego córkę Seforę i dorobić się syna imieniem Gerszom. Mojżesz pozostaje w obozie Jetra do osiemdziesiątki, a następnie, w wieku, w którym większość ludzi odpoczywa już na emeryturze, rozpoczyna kolejny etap „kariery” — wyprowadzenie swojego ludu z niewoli.

Spadamy stąd! Exodus z Egiptu

Gdy Mojżesz przebywa w Madian, Izraelici nadal cierpią w egipskiej niewoli. Mojżesza raczej nie obchodzą ich cierpienia, ale Bóg myśli o prześladowanych — i postanawia posłużyć się Mojżeszem, aby uratować swój lud.

Płonący krzew (Wj 3 – 6)

Pewnego dnia Mojżesz, pasąc trzody swojego teścia, zbliża się do góry o nazwie Synaj, gdzie zauważa krzew, który płonie, a jednak się nie spala. Zciekawiony Mojżesz podchodzi i słyszy głos: „Zdejm sandały z nóg, gdyż miejsce, na którym

stoisz, jest ziemią świętą”. Mojżesz słucha nakazu, a Bóg kontynuuje swoją przemowę, informując Mojżesza, że usłyszał wołanie Izraelitów i wybrał Mojżesza, aby wyprowadził ich z Egiptu. Mojżesz uznawany jest za największego proroka w dziejach Izraela, a jednak początkowo próbuje wykręcić się od tego zadania, znajdując kilka wymówek. Oto one:

- ▶▶ Nikt go nie usłucha, ani Izraelici, ani Egipcjanie, ze względu na wydarzenia z przeszłości.
- ▶▶ Izraelici nie uwierzą, że ukazał mu się Bóg, bo nie zna imienia Boga.
- ▶▶ Nie jest „wymowny”, co nie oznacza zapewne, że ma wadę wymowy (jak się powszechnie uważa), ale że mówi jak cudzoziemiec.

W odpowiedzi na wykręty Mojżesza Bóg zapewnia, że pouczy go, co ma mówić. Co więcej, zaopatrza Mojżesza w szereg cudownych zjawisk, które mają przekonać sceptyków. To laska, która zamienia się w węża, pojawiająca się i znikająca choroba skóry na ręce oraz w zdolność do zamieniania wody w krew. (Houdini mógłby o czymś takim tylko pomarzyć).

W kwestii imienia Bóg oświadcza Mojżeszowi (Wj 3:14): „JESTEM, KTÓRY JESTEM. Tak powiesz synom Izraela: JESTEM posłał mnie do was”.

„Jestem” to po hebrajsku *ehjeh*. Gdy jednak Bóg instruuje Mojżesza, jak ma Go nazywać, posługuje się formą trzeciej osoby liczby pojedynczej, a więc „On jest”, czyli po hebrajsku *Jahwe* (nie mamy jednak całkowitej pewności, jak należy wymawiać imię Boga, bo pierwotny hebrajski tekst nie zawiera samogłosek). W większości tłumaczeń Biblii imię Boga brzmi zresztą „Pan”.

Pozbawiony wymówek Mojżesz błaga Boga, aby wysłał kogoś innego, na co Bóg odpowiada, że w tej „mission impossible” Mojżeszowi będzie towarzyszył jego brat Aaron. Mojżesz niechętnie się zgadza. (W końcu trudno dyskutować z wszechwiedzącymi bóstwami).

Plagi, które uwolniły naród (Wj 7 – 10)

Mojżesz w towarzystwie brata Aarona i uzbrojony w zestaw „magicznych sztuczek” wraca do Egiptu, aby uwolnić Izraelitów. Po przekonaniu ich, że Mojżeszowi ukazał się Bóg, który zamierza ich wyzwolić, Mojżesz i Aaron przekazują faraonowi przesłanie Boga: „Wypuść mój lud!”. Faraon odmawia, stwierdzając, że nie zna Boga, o którym mówią. Ponadto, uznając, że prośba o pozwolenie na odejście jest ze strony Izraelitów bezczelnością, faraon zwiększa zakres ich obowiązków. Ludzie zaczynają więc narzekać na Mojżesza, twierdząc, że żałują, iż wrócił, aby ich „wyzwolić”. (Ten zarzut jest pierwszym z bardzo wielu, jakie Izraelici skierują pod adresem Mojżesza). Mojżesz i Aaron są zdezorientowani i zwracają się do Boga, który zapewnia ich, że wszystko „jest tip-top” i idzie zgodnie z planem. Mojżesz i Aaron, znów pełni ufności w zamysł Boga, powracają,

by negocjować z faraonem. Faraon wciąż odmawia uwolnienia Izraelitów, ale wkrótce uświadamia sobie, że zadzieranie z Bogiem to kiepski interes, zsyła On bowiem na Egipt dziesięć plag. Oto ich krótki opis:

1. **Woda w Nilu**, najważniejszej rzece Egiptu, zamienia się w krew (Wj 7:14 – 7:24).
2. **Żaby** wyłaniają się z Nilu i atakują ląd (Wj 7:25 – 8:15).
3. **Komary** wyłaniają się z ziemi i roją bez przerwy (Wj 8:12 – 8:14).
4. W całym Egipcie, z wyjątkiem Goszen, gdzie żyją Izraelici, pojawiają się roje **much** (Wj 8:20 – 8:32).
5. **Tajemnicza choroba** dotyka większość zwierząt hodowlanych (z wyjątkiem tych, które należą do Izraelitów) i zwierzęta te giną (Wj 9:1 – 9:7).
6. Zarówno Egipcjan, jak i ich zwierzęta zaczynają trapić **wrzody i pryszcz**e (Wj 9:8 – 9:12).
7. Spada **grad**, który niszczy wiele upraw i zabija zwierzęta (Wj 9:13 – 9:35).
8. Pozostałe plony Egipcjan pochłania **szarańcza** (Wj 10:1 – 10:20).
9. **Ciemność** zapada na trzy dni w całym Egipcie z wyjątkiem Goszen (Wj 10:21 – 10:29).
10. **Pierworodni w Egipcie** — zarówno ludzie, jak i zwierzęta — zostają zabici przez boskiego anioła zniszczenia (Wj 11:1 – 12:50).

W innych miejscach Biblii aniołowie, aby chronić lud Boży lub niszczyć wrogów, dysponują mieczami, ale w 12. rozdziale Księgi Wyjścia brak wzmianki o tym, w jaki sposób anioł zniszczenia zabija pierworodnych. Pierworodni, zwłaszcza płci męskiej, posiadali w starożytnym świecie szczególny status. Dziedziczyli więcej niż młodsze rodzeństwo i na nich przede wszystkim spoczywał obowiązek przedłużania rodu. Tak więc, z perspektywy biblijnej, śmierć pierworodnego jest o wiele gorsza niż śmierć innych dzieci. Co więcej, śmierć egipskich chłopców i mężczyzn wydaje się przejawem „boskiej sprawiedliwości” i odpłatą za wcześniejszy dekret faraona nakazujący utopienie w Nilu wszystkich małych Izraelitów płci męskiej.

KTO UCZYNIŁ UPARTYM SERCE FARAONA?

Mieszkańcy starożytnego Bliskiego Wschodu uważali, że ośrodkiem aktywności umysłowej jest serce, a emocje powstają w wątrobie i nerkach. „Uparte serce” faraona oznacza więc, że nie zamierza się on podporządkować Bogu. Przekłady Biblii różnią się jednak w tej kwestii, bo jedne mówią, że upór wynika z woli samego faraona, a inne, że pojawia się za sprawą Boga. Kto więc ostatecznie „czyni upartym” serce faraona? Wydaje się, że odpowiedź brzmi: „I sam faraon, i Bóg”. Każdy człowiek pozostaje w ostatecznym rozrachunku pod kontrolą Boga, a dodatkowo uparty faraon jest Bogu potrzebny, aby mógł On okazać światu swoją nieprawdopodobną potęgę.

Pierwsza Pascha (Wj 11 – 13)

Aby ochronić Izraelitów przed dziesiątą plagą — śmiercią pierworodnych dzieci i zwierząt — Bóg poleca im, aby oznaczyli wejścia swoich domostw krwią ofiarnego baranka. Tej nocy Bóg w towarzystwie anioła zniszczenia *przechodzi* obok domów Izraelitów (stąd nazwa święta), zabija natomiast pierworodnych synów Egiptu. To wydarzenie staje się początkiem święta Paschy. (Więcej informacji na temat Paschy zawiera „Przewodnik po świętych dniach Izraela” w dalszej części tego rozdziału). Nie zostaje oszczędzony żaden egipski dom. Umiera nawet syn faraona — następca tronu.

Jeszcze tej samej nocy, oplakując śmierć syna, faraon wzywa Mojżesza i Aarona, którym oznajmia, że Izraelici mogą opuścić Egipt. Izraelici szybko zbierają swój dobytek, otrzymując o dziwo także sporo cennych przedmiotów od Egipcjan, i w pośpiechu opuszczają Egipt. Wydarzenie to nosi nazwę exodusu (od greckiego wyrazu oznaczającego wyjście). Ten sukces nie oznacza jednak końca problemów Izraelitów.

Przejście przez Morze Czerwone (Wj 14 – 15)

Pod przewodnictwem Boga, objawiającego się jako słup obłoku w ciągu dnia i słup ognia w nocy, Izraelici, których według Biblii jest teraz ponad milion, opuszczają Egipt i udają się na pustynię. Ich wyjście nie przechodzi jednak bez echa (ani nie pozostaje niezauważone i w zasadzie trudno się temu dziwić). Gdy do faraona docierają wieści, że jego izraeliccy niewolnicy wyruszyli na pustynię, Bóg jeszcze raz czyni jego serce upartym i faraon postanawia ich odzyskać. Wysłał oddziały rydwanów, które ścigają Izraelitów i doganiają ich nad brzegami zbiornika wodnego, który w zależności od przekładu nosi nazwę Morza Czerwonego lub Morza Trzciny.

SPRAWY
TECHNICZNE

Przyczyna tej rozbieżności w kwestii nazewnictwa tkwi w tym, że w Biblii hebrajskiej ten zbiornik wodny nazywany jest *jam suf* (morze trzciny), a w greckim tłumaczeniu tej Biblii, czyli w Septuagincie (zob. rozdział 1.), jego nazwa to *erythra thalassa* (morze czerwone). Wielu badaczy uważa, że w Biblii chodzi właśnie o Morze Czerwone (a dokładniej o Zatokę Sueską), inni jednak sugerują, że nazwa ta odnosi się do jednego z wielu jezior ze słodką wodą (i z obfitymi zaroślami trzciny), na których miejscu znajduje się obecnie Kanał Sueski. Tak czy inaczej, to, do czego dochodzi później, jest bez dwóch zdań cudem.

Izraelici, widząc, że znaleźli się w pułapce między ogromnym zbiornikiem pełnym wody a oddziałami Egipcjan, wzywają Mojżesza. Mojżesz każe im milczeć i obserwować „zbawienie od Pana” (Wj 14:13). Następnie podnosi laskę i wody się rozstępują, umożliwiając Izraelitom przejście na stały ląd. Siły faraona, które powstrzymywał do tej pory Bóg jako słup ognia, wreszcie mogą podjąć pościg. Gdy jednak Izraelici bezpiecznie docierają na drugi brzeg morza, Mojżesz opuszcza laskę i egipskie wojska toną.

KIEDY MIAŁ MIEJSCE EXODUS?

Nie dysponujemy historycznymi czy też archeologicznymi dowodami, które potwierdzałyby konkretne wydarzenia opisane w Księdze Wyjścia, więc nie mamy także pewności, kiedy do nich doszło. Niektórzy badacze, odczytując dosłownie pewne fragmenty Biblii [na przykład 1 Księgę Królewską (1 Krl 6:1), gdzie jest mowa o tym, że exodus nastąpił czterysta osiemdziesiąt lat przed rozpoczęciem przez Salomona budowy Świątyni Jerozolimskiej (co miało miejsce około 960 r. p.n.e.)], uznają, że do exodusu doszło w XV w. p.n.e. Datą exodusu byłby więc mniej więcej rok 1440 p.n.e. Inni uważają z kolei, że do exodusu doszło w XIII w. p.n.e., kiedy faraonowie Seti I i jego syn Ramzes II rozpoczęli realizację ogromnych projektów budowlanych we wschodniej delcie Nilu (budując tam między innymi miasta-składy Pitom i Ramses). Najwcześniejsza z historycznego punktu widzenia pozabiblijna wzmianka o Izraelu pochodzi z kolei z inskrypcji na steli z czasów syna Ramzesa II, Merenptaha, datowanej na 1208 r. p.n.e. W jej treści Merenptah chwali się pokonaniem kananejskich wrogów, w tym jeszcze nieosiadłego ludu zwanego Izraelem. Tak więc około XIII w. p.n.e. nazwa „Izrael” odnosi się do narodu, który nie posiada jeszcze własnego terytorium i żyje w Kanaanie.

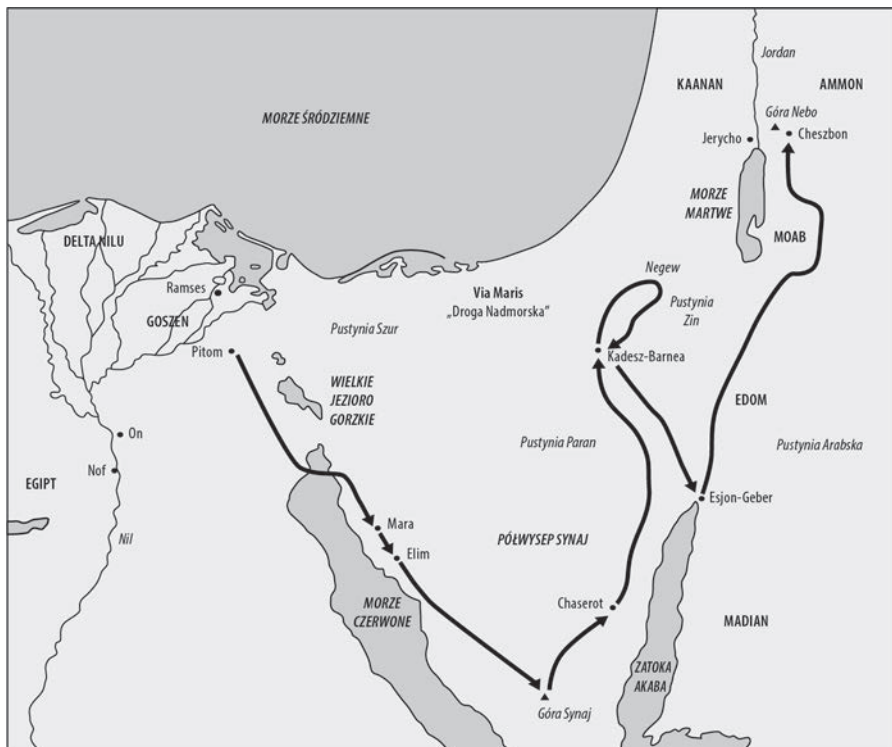
Po ucieczce przed armią faraona Izraelici oddają cześć Bogu, śpiewając pod przewodnictwem duetu Mojżesza i Miriam zapisaną w 15. rozdziale Księgi Wyjścia pieśń zwaną Pieśnią Morza. Wkrótce potem udają się na dawne ziemie Mojżesza, do Madian, gdzie Mojżesz otrzyma prawa umożliwiające mu panowanie nad tym nowym, poczętym w wolności narodem (rysunek 7.1).

Daleko jeszcze? Ciągłe narzekania Izraelitów (Wj 16 – 17)

Niedługo po cudownych wydarzeniach znad Morza Czerwonego Mojżesz prowadzi swój lud podczas trzymiesięcznej wędrówki przez pustynię na górę Synaj, gdzie po raz pierwszy objawił mu się Bóg pod postacią płonącego krzewu. Po drodze, zamiast okazać Mojżeszowi wdzięczność za wyprowadzenie z Egiptu, Izraelici narzekają na wszystko, poczynając od tego, że wizja kolejnych posiłków wydaje się bardzo mglista, a kończąc na pretensjach, że Mojżesz wyprowadził ich z niewoli tylko po to, aby teraz szeptli na pustyni. Mojżesz informuje o tych narzekaniach Boga, który zaspokaja kolejne potrzeby swojego ludu. A ponieważ narzekania tegoż ludu i działania zaradcze Boga pojawiają się także w Księdze Liczb (którą omówimy w dalszej części tego rozdziału), poniżej przedstawiamy ich zestawienie dla celów porównawczych:

- ▶▶ Lud narzeka, że nie ma wystarczającej ilości jedzenia. Bóg reaguje na skargi i sprawia, że z nieba spada lepka substancja przypominająca chleb. Nie mając pojęcia, co to takiego, ludzie nazywają ją „co to jest”, czyli po hebrajsku *manna*. Manna będzie składnikiem codziennej diety Izraelitów przez cały czterdziestoletni okres ich wędrówki po pustkowiach.

RYСУNEK 7.1.
Przypuszczalna trasa
exodusu

- ▶▶ Lud skarży się, że brakuje mu mięsa. W odpowiedzi Bóg sprawia, że w obozie Izraelitów pojawiają się przepiórki. Ludzie zbierają ptaki i co wieczór przez czterdzieści lat urządzą imprezy z grillem.
- ▶▶ Lud narzeka, że nie ma wystarczającej ilości wody. W odpowiedzi Bóg instruuje Mojżesza, aby uderzył swoją laską w skałę, z której tryska woda. Izraelici mogą więc zaspokoić pragnienie.

Przyjęcie Dziesięciu Przykazań i innych praw Izraela (Wj 20)

Po przybyciu na Górę Synaj Izraelici słyszą grzmiący głos Boga, wpadają w przerażenie i proszą Mojżesza, aby wystąpił w roli pośrednika między nimi a Bogiem. Mojżesz wstępuje na górę Synaj, aby odebrać prawa Izraela.

Zgodnie z tradycją praw otrzymanych przez Mojżesza na górze Synaj jest sześćset trzydzieści. Najbardziej znane i istotne wśród tych praw są przykazania w liczbie dziesięciu, które Bóg umieszcza na kamiennych tablicach. Krótki opis Dziesięciu Przykazań i ich interpretację zamieszczamy poniżej:

- ▶▶ **Nie będziesz miał bogów cudzych przede mną.** To przykazanie, nakazujące Izraelitom czcić jednego Boga, ma ścisły związek z uwolnieniem ich przez Boga z niewoli egipskiej. W tradycji żydowskiej za pierwsze z Dziesięciu Przykazań

uważa się tak naprawdę słowa pojawiające się wcześniej („Ja jestem Pan, twój Bóg, który cię wywiódł z ziemi egipskiej, z domu niewoli”). Sednem tego przykazania jest więc stwierdzenie: skoro Bóg wybawił was z niewoli, powinniście być wobec Niego lojalni.

- ▶▶ **Nie będziesz czynił żadnej rzeźby ani żadnego obrazu tego, co jest na niebie wysoko, ani tego, co jest na ziemi nisko, ani tego, co jest w wodach pod ziemią.** Zgodnie z tradycją uważa się, że to przykazanie zabraniające ludowi Izraela tworzenia podobizn ludzi lub zwierząt. W związku z tym w późniejszych dziełach sztuki żydowskiej często brak motywów ludzkich i zwierzęcych. Bardziej prawdopodobne wydaje się jednak, że to przykazanie zabrania tworzenia podobizn ludzi i zwierząt *do celów kultu*. Powodem tego zakazu jest to, że żaden obraz ani żadna rzeźba nie jest w stanie uchwycić wieloaspektowej istoty Boga. Co więcej, obrazy Boga już istnieją — to ludzie, których według Biblii „Bóg stworzył na swój obraz” (Rdz 1). Tworzenie obrazów Boga dewaluuje więc i Jego, i ludzi.
- ▶▶ **Nie będziesz wzywał imienia Boga twego nadaremno.** To zalecenie najprawdopodobniej zabrania ludziom składania przysięg w imię Boga. Określenie „nadaremno” oznacza jednak „bez celu”, a zatem niektórzy badacze (i rodzice) uznają, że przykazanie to odnosi się do używania imienia Boga w niewłaściwy sposób, na przykład przy przeklinaniu. Dziś wielu pobożnych Żydów (i chrześcijan) w ogóle nie wypowiada imienia Boga, aby nie złamać tego przykazania. Niektórzy nawet podczas zapisywania wyrazu „Bóg” zastępują literę „ó” dywizem (B-g).
- ▶▶ **Pamiętaj, abyś dzień święty święcił.** Ponieważ w siódmym dniu stworzenia Bóg odpoczywał, ludzie mają obowiązek Go naśladować. Biblia hebrajska traktuje to bardzo poważnie. Dowodem może być choćby sytuacja, w której człowiek zostaje zabity za zbieranie drewna podczas szabatu (Lb 15:32 – 15:36).
- ▶▶ **Czcij ojca swego i matkę swoją.** Oddawanie czci rodzicom oznacza szacunek i troskę (na przykład konieczność zapewnienia im opieki na starość). To przykazanie jest jedynym, któremu towarzyszy obietnica: „[a będziesz] długo żył na ziemi, którą Pan, Bóg twój, da tobie”. Chociaż obecnie uważa się, że ta obietnica odnosi się do życia jednostek, w pierwotnym kontekście miała ona gwarantować całemu narodowi Izraela, jeśli będzie przestrzegał tego przykazania (i zapewne także innych), długoletni dobrobyt w Ziemi Obiecanej.
- ▶▶ **Nie zabijaj.** Szóste przykazanie często bywa niewłaściwie rozumiane jako zakazujące zabijania pod każdą postacią. Izraelici karali jednak szereg zbrodni śmiercią i wolno im było zabijać w czasie wojny. To przykazanie zabrania *morderstwa* — czyli umyślnego zabijania innych bez powodu.
- ▶▶ **Nie cudzołóż.** W Biblii hebrajskiej cudzołóstwo oznacza stosunki seksualne między żonatymi mężczyznami a zamężnymi kobietami (oczywiście żonatymi lub zamężnymi z innymi osobami). Stosunki seksualne między żonatymi

mężczyznami a niezamężnymi kobietami nie są w znaczeniu technicznym cudzołóstwem, bo w Biblii hebrajskiej poligamia nie jest zakazana (zob. rozdział 6. tej książki).

- ▶▶ **Nie kradnij.** Tutaj wszystko jest proste, nie należy kraść i tyle.
- ▶▶ **Nie mów fałszywego świadectwa przeciw bliźniemu swemu.** To przykazanie w znaczeniu bardziej ogólnym odnosi się do kłamstwa, a konkretniej dotyczy fałszywych oskarżeń wobec innych w kontekście prawnym. W czasach biblijnych kłamstwa „pod przysięgą” były poważnym problemem. Ograniczaniu ich liczby służyły w starożytnym Izraelu właśnie to przykazanie oraz niezbędny, aby kogoś skazać, wymóg złożenia zeznań przez co najmniej dwóch świadków. Mimo to w Biblii zdarza się, że ludzie bywają niesłusznie ścigani, a nawet zabijani za sprawą fałszywego świadectwa.
- ▶▶ **Nie pożądaj żony bliźniego swego ani żadnej rzeczy, która jego jest.** Inaczej niż w przypadku wcześniejszych dziewięciu przykazań naruszenia dziesiątego nie da się zweryfikować (to znaczy może tego dokonać wyłącznie Bóg). Niemniej jednak dziesiąte przykazanie jest tak samo istotne jak wszystkie pozostałe, bo odnosi się do pobudek czy też motywów, za których sprawą łamane są inne przykazania.

DZIESIĘĆ PRZYKAZAŃ W KONTEKŚCIE

Badacze odkryli, że przymierze, które odzwierciedla dziesięć przykazań, jest uderzająco podobne do innych aktów prawnych charakterystycznych dla starożytnego Bliskiego Wschodu, a mianowicie do umów zawieranych między suzerenami a wasalami (czyli panami a sługami). Innymi słowy, gdy Bóg ustanawia przymierze z Izraelitami, czyni to, postępując się językiem prawniczym, który jest dla nich zrozumiały.

CUDZOŁÓSTWO I „FAŁSZYWA BIBLIA”

W 1631 r. brytyjski monarcha Karol I zamówił w renomowanej angielskiej drukarni tysiąc egzemplarzy Biblii. I wszystko byłoby w porządku, gdyby nie jeden błąd: drukarz pominął wyraz „nie” w siódmym przykazaniu (więc wyszło „cudzołóź”). Król nie wykazał się w tej kwestii poczuciem humoru i nakazał, aby wszystkie teksty zostały odnalezione i zniszczone. To wydanie Biblii stało się znane jako „fałszywa Biblia”. Do dziś przetrwało zaledwie kilka jej egzemplarzy, z których każdy wart jest fortunę.

Tymczasem w obozie: Aaron i złoty cieliec (Wj 32)

Podczas gdy Mojżesz przez czterdzieści dni przebywa na górze Synaj, gdzie otrzymuje prawo, lud zaczyna się niecierpliwić i prosi Aarona, aby stworzył „boga, który [go] poprowadzi”. Aaron, człowiek o niezłomnych zasadach moralnych, poleca, aby ludzie dali mu złotą biżuterię, z której tworzy złotego byka. Ten bożek zwany cielcem to jednak nie cielę, jak się powszechnie uważa. Cielęta to małe, nowo narodzone zwierzęta, mające problem nawet ze staniem na własnych nogach, a posąg, który tworzy Aaron, przedstawia rocznego byka — to prawdziwy symbol męskości i powszechny w starożytnym świecie sposób przedstawiania bóstw. Dlatego właśnie gdy w tamtych czasach ktoś chciał dowiedzieć, iż jego bóg jest „prawdziwy” (czyli *mocarny*), przedstawiał go (lub ją — boginię) w postaci byka lub jeźdźca na grzbiecie byka.

Stając w obronie Aarona, moglibyśmy uznać, że złoty byk jest dla niego symbolem Boga Izraela, który dowiódł swojego męstwa w konfrontacji z bogami Egiptu. Oto wytłumaczenie, dlaczego Aaron przyzwala na bałwochwalstwo, a jednak nie obawia się powiedzieć: „Jutro będzie uroczystość ku czci Pana”. Niezależnie jednak od intencji Aarona Bóg widzi w działaniach ludzi jednoznaczne naruszenie przykazań pierwszego (żadnych innych bogów) i drugiego (żadnych podobizn) i informuje Mojżesza, że zamierza zniszczyć Izraelitów za dopuszczenie się tego grzechu. Mojżesz błaga Boga, aby się zastanowił, mówiąc, że jeśli dojdzie do zniszczenia Izraelitów, Egipcjanie uznają, że Bóg nie był w stanie doprowadzić swego ludu do Ziemi Obiecanej. Przekonany przez Mojżesza Bóg zmienia zdanie i oszczędza lud Izraela.

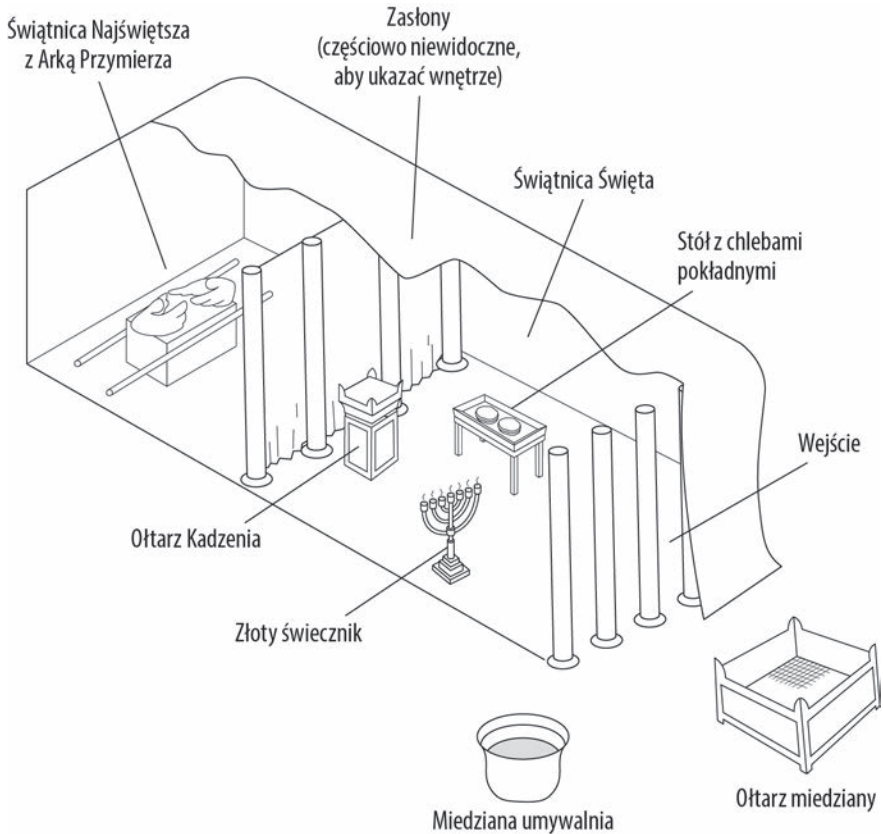
Po owocnych rozmowach z Bogiem jako przedstawiciel ludzi Mojżesz zstępuje z góry, aby porozmawiać z ludźmi w imieniu Boga. Na widok złotego byka i ludzi oddających się bałwochwalstwu i biesiadom rzuca jednak tablice z dziesięcioma przykazaniami na ziemię, rozbijając je na kawałki, co symbolizuje zerwanie przez Izraelitów przymierza z Bogiem. Następnie Mojżesz niszczy cielca, paląc go i miazdząc w proch, który wrzuca do wody, i zmusza ludzi, aby ją pili. Podżegacze zostają ukarani, ale ostatecznie Bóg przebacza ludziom i odnawia z nimi przymierze.

CZY BÓG ZMIENIA ZDANIE?

W kontekście stwierdzenia, że Bóg „zmienił” zdanie w kwestii zlikwidowania Izraelitów za stworzenie złotego cielca, pojawia się istotne pytanie teologiczne: czy biblijny autor naprawdę uważa, że Bóg może zmienić zdanie? Niektórzy badacze uznają, że zapis ten należy rozumieć dosłownie: Bóg zmienił zdanie. Inni twierdzą jednak, że skoro gdzie indziej w Biblii (Lb 23:19) znajduje się jednoznaczny zapis świadczący o tym, że Bóg nie zmienia zdania, to w tym miejscu mamy do czynienia z przykładem języka *antropomorficznego*, za pomocą którego działania Boga opisywane są w kategoriach ludzkich. W takim kontekście stwierdzenie: „Bóg zmienił zdanie” oznacza, że jest On gotów na wymianę argumentów, a nawet dopuszcza możliwość „zostania przekonanym” przez ludzi.

Przyczepa kempingowa Boga: przybytek (Wj 25:1 – 31:11; 35:30 – 40:38)

Prawie jedna trzecia Księgi Wyjścia to opis kształtu i funkcji przybytku — przenośnej konstrukcji przypominającej namiot, która staje się „rezydencją” Boga na ziemi. Wprawdzie Biblia na każdym kroku przekonuje wszystkich zainteresowanych, że Boga nie da się połączyć z konkretną lokalizacją geograficzną, ale przybytek staje się miejscem, w którym obecność Boga (zwana także Jego „chwałą”) w wyjątkowy sposób objawia się na ziemi i w którym ludzie mogą Go czcić i składać Mu ofiary. Co więcej, sposób urządzenia i zawartość przybytku symbolizuje różne aspekty relacji Boga z Izraelem (rysunek 7.2).

RYСУNEK 7.2.
Model przybytku

STARY TESTAMENT I BÓG GNIEWU?

Często można usłyszeć, że Bóg Starego Testamentu jest Bogiem gniewu, a Bóg Nowego Testamentu to Bóg miłości. Jak na ironię, niewłaściwość tego stwierdzenia nigdzie nie jest to bardziej widoczna niż w opisie ukarania przez Boga Izraelitów za oddawanie czci złotemu bykowi. W następstwie tego wydarzenia Bóg ponownie „przedstawia się” Mojżeszowi — z zamiarem przypomnienia mu (i czytelnikowi), że jest przede wszystkim Bogiem miłości i przebaczenia:

Jahwe, Jahwe, Bóg miłosierny i litościwy, cierpliwy, bogaty w łaskę i wierność, zachowujący swą łaskę w tysiączne pokolenia, przebaczący niegodziwość, niewierność, grzech, lecz nie pozostawiający go bez ukarania, ale zsyłający kary za niegodziwość ojców na synów i wnuków aż do trzeciego i czwartego pokolenia (Wj 34:6 – 34:7).

Zgadza się. Według 34. rozdziału Księgi Wyjścia Bóg hebrajskiej Biblii jest zasadniczo uosobieniem miłości i przebaczenia, a tylko w niewielkiej części osądu (nie gniewu — to istotna różnica).

Przybytek był dużym prostokątnym namiotem (miał po cztery i pół metra wysokości i szerokości oraz czternaście metrów długości) otoczonym dziedzińcem o wymiarach trzydzieści na czterdzieści sześć metrów. Wierni przynosili ofiary przed wejście na dziedziniec, gdzie witał ich kapłan. W przypadku ofiarowania zwierząt wierni kładli ręce na ich głowach i wyznawali grzechy, symbolicznie przenosząc swoje nieczne uczynki na ofiarę. Następnie kapłan zabierał zwierzę, aby złożyć je w ofierze na miedzianym ołtarzu. Na dziedzińcu znajdowała się także miedziana umywalnia wypełniona wodą i używana przez kapłanów do rytualnego oczyszczania się przed posługą dla Boga.

ZAPAMIĘTAJ

Postać kapłana jako mediatora miała oznaczać, że Bóg jest święty (czy też oddzielony pod względem moralnym od ludzi). Nawet jednak kapłani przed rozpoczęciem składania ofiar w imieniu innych musieli się rytualnie oczyszczać — także poprzez składanie ofiar oraz obmywanie się.

Wchodząc do właściwego przybytku (dostępnego wyłącznie dla kapłanów), zobaczylibyśmy:

- ▶▶ **Stół z chlebami pokładnymi**, na którym codziennie znajdowało się dwanaście bochenków chleba (po jednym dla każdego z dwunastu pokoleń Izraela) będących ofiarą dla Boga i świadectwem Jego nieustającej opieki nad ludźmi.
- ▶▶ **Złoty świecznik** (czyli menorę), siedmioramienny kandelabr, z zawsze płonącymi świecami, będący symbolem trwałego przymierza Boga z Izraelem.
- ▶▶ **Ołtarz kadzenia**, który nie tylko służył do maskowania zapachu związanego ze składaniem ofiar, ale także symbolizował ofiary składane Bogu w imieniu Izraela i zanoszone do Niego modlitwy.

Frontowe pomieszczenie przybytku (zwane Świątnią Świętą) było oddzielone zasłoną od pomieszczenia tylnego (zwanego Świątnią Najświętszą lub Miejscem Świętym). Tylnie pomieszczenie było „salą tronową” Boga, w której znajdowała się najświętsza relikwia kultu: Arka Przymierza. Spoczywała ona na środku pomieszczenia, do którego mógł wejść wyłącznie najwyższy kapłan, i to tylko raz na rok, w Dniu Pojednania (patrz „Przewodnik po świętych dniach Izraela” w dalszej części tego rozdziału).

Arka Przymierza to skrzynia z drewna akacjowego pokryta złotą folią, na której wieku wykonanym z czystego złota umieszczone były naprzeciw siebie dwa biblijne cherubiny (stworzenia z ciałem lwa, twarzą człowieka i skrzydłami orła). Wewnątrz Arki znajdował się garniec z manną, przypominający o Boskiej opiece nad Izraelem, laska Aarona, przypominająca o jego przywództwie nad Izraelitami, i Dziesięć Przykazań, symbolizujących przymierze Boga z tym ludem.

Po ustawieniu przybytku wypełnia go słup dymu i ognia symbolizujący Bożą obecność, która prowadzi Izraelitów od ich wyjścia z Egiptu. Odtąd, gdy Bóg chce, aby Izraelici przenieśli się w nowe miejsce, chmura unosi się z przybytku i wskazuje im drogę.

Prawa uświęconego życia: Księga Kapłańska

Trzecia z pięciu ksiąg Mojżesza, Księga Kapłańska, to kamień węgielny Tory. Jest ona nie tylko dosłownie centralnym elementem pięcioksięgu, ale także zawiera prawa, które mają odróżniać Izraelitów, jako naród wybrany, od innych ludów. Nazwa „Księga Kapłańska” wywodzi się od praw i rytuałów, które były egzekwowane i odprawiane głównie przez kapłańskie plemię Lewitów.

OFIARY W STAROŻYTNYM ŚWIECIE: ZNACZENIE GORLIWOŚCI I „POPRAWNOŚCI RYTUALNEJ” (KPŁ 10)

W starożytnym Izraelu istotne były zarówno szczerść przy składaniu ofiar czy też podczas uczestnictwa w rytuałach, jak i przeprowadzanie tych rytuałów we właściwy sposób. Ludzie, którzy w jakikolwiek sposób zmieniali rytuały, zwłaszcza dodając do nich elementy upodabniające je do praktyk, jakim oddawali się politeistyczni sąsiedzi Izraela, byli surowo karani. Nawet dwaj najstarsi synowie Aarona zostają zabici przez Boga za złożenie w ofierze ognia „innego niż nakazany”.

Mimo swojego niebagatelnego znaczenia Księga Kapłańska często bywa w dzisiejszych czasach błędnie rozumiana — nie dlatego, że skomplikowana jest jej interpretacja (choć i tak czasem bywa), ale dlatego, że jej treść w wielu miejscach dotyczy tego, w jaki sposób należy prawidłowo składać różne ofiary, co wolno, a czego nie wolno jeść oraz co robić, gdy rany zabarwiają się na określony kolor. Współczesnemu czytelnikowi takie szczegóły mogą się wydawać mało istotne, a nawet nieprzyjemne (i faktycznie takie bywają, przyznajemy). Dla kapłanów, których zadaniem było prawidłowe składanie Bogu odpowiednich ofiar, instruowanie ludzi, jakie pokarmy powinni uznawać za czyste i nieczyste, oraz diagnozowanie chorób, Księga Kapłańska była jednak podstawowym źródłem informacji.

Znaczenie ofiar w starożytnym Izraelu (Kpł 1 – 9)

Księga Kapłańska rozpoczyna się od opisu różnorodnych ofiar, jakie mieli składać kapłani. System składania ofiar stworzony został celowo, aby zapewnić ludziom sposób na uzyskiwanie od Boga przebaczenia i wyrażanie Mu wdzięczności za opiekę. Ofiary, oprócz opieki Boga, zapewniały kapłanom i ludowi pożywienie, a ich składanie nie było — jak dziś jesteśmy skłonni uważać — praktyką barbarzyńską, bo składając rytualne ofiary, podkreślano powagę aktu odebrania życia zwierzęciu, aby zdobyć pożywienie. (Dla porównania współczesne stwierdzenia w rodzaju: „Wezmę tego cheeseburgera na wynos” w żaden sposób nie odwołują się do faktu, że jedzenie mięsa wiąże się z pozbawianiem życia).

Księga Kapłańska opisuje pięć kategorii ofiar:

- ▶▶ **Ofiary całopalne** (Kpł 1). To podstawowy rodzaj ofiar za grzechy — hebrajski wyraz, który je opisuje, oznacza dosłownie „to, co jest ofiarowane”. W zależności od zasobności składającego ofiarę całopalną mogły nią być młody byk, jednoroczne jagnię lub ptak (gołąb lub synogarlica). Zwierzę było całkowicie spalane, a towarzyszący temu zapach, który unosił się ku niebu, miał być „miły dla Pana”. Takie ofiary składano dwa razy dziennie — rano i wieczorem — a towarzyszyły im zboża i wino. Na początku miesiąca i w szabat kapłani składali w ofierze więcej zwierząt i organizowali wspólne posiłki.
- ▶▶ **Ofiary pokarmowe** (Kpł 2). Ten rodzaj ofiar był sposobem, aby podziękować Bogu za dar pożywienia. Ofiary pokarmowe składały się z ziarna (lub drobnej mąki), a także oliwy z oliwek, kadzidła i praśnych placków lub podpłomyków. Część ofiary przeznaczano dla Boga, a reszta trafiała do kapłanów jako pożywienie.
- ▶▶ **Ofiary biesiadne, czyli „ofiary pokojowe”** (Kpł 3). Takie ofiary były sposobem wyrażania pragnienia pokoju lub więzi z Bogiem. Ofiary takie występowały w trzech wariantach: jako ofiary dziękczynne (obejmujące oprócz zwierząt podpłomyki), ofiary wotywnie (służące do dziękowania za „wysłuchanie”) oraz ofiary dobrowolne (składane niezależnie od okazji świątecznych).

- ▶▶ **Ofiary przebłagalne lub „ofiary za grzechy”** (Kpł 4:1 – 5:13). Były zasadniczo składane w celu przeproszenia Boga za grzechy niezamierzone, zwłaszcza gdy nie było możliwości przywrócenia stanu pierwotnego. W przypadku tego rodzaju ofiar istotne były status sprawcy i jego intencje. Kapłani i władcy musieli składać cenniejsze ofiary niż zwykli ludzie, a grzechy popełnione celowo lub przez nieuwagę „kosztowały” więcej niż takie, które popełniano przypadkiem.
- ▶▶ **Ofiary zadośćuczynienia lub „ofiary za winy”** (Kpł 5:14 – 26). Były składane za występki przeciwko Izraelitom lub Bogu. Wymagane było także zadośćuczynienie ze strony sprawców tych czynów.

Czy to koszerne? Biblijna dieta (Kpł 11)

Księga Kapłańska, poza tym, że dotyczy prawidłowego składania ofiar, zawiera także szczegółowe opisy tego, co wolno, a czego nie wolno jeść. Zasady dietetyczne zapisane w 11. rozdziale Księgi Kapłańskiej (i powtórzone w 14. rozdziale Księgi Powtórzonego Prawa) dzielą pożywienie na „czyste” (czyli koszerne — hebrajski wyraz *koszer* oznacza „właściwy”) i „nieczyste”. Zasadniczo wykluczone było spożywanie padliny oraz wszelkich zwierząt, które zmarły śmiercią naturalną. Zwierzęta przeznaczone do spożycia musiały także mieć co najmniej osiem dni. Poza podziałem na te ogólne kategorie istnieje też w Biblii podział zwierząt według gatunków — na ssaki, stworzenia wodne, ptaki i zwierzęta pęłające.

Ssaki

Jeśli zwierzę jest *przeżuwaczem* (ma dodatkowy żołądek i przeżuwa, co umożliwia mu jedzenie trawy), jest *kopytne* (posiada kopyta) i te kopyta są rozszczepione, a nie jednolite, to można organizować imprezę z grillem! Izraelici spożywali głównie owce i kozy, ale także bydło oraz polowali na dzikie zwierzęta, na przykład na jelenie i antylopy. Biblia wymienia też kilka przykładów zwierząt niekoszernych, takich jak wielbłąd, który jest przeżuwaczem i ma rozdzielone palce, ale nie posiada kopyt, królik, który wydaje się przeżuwaczem (ale nim nie jest) i nie ma rozszczepionych kopyt, oraz świnia, która ma rozszczepione kopyta, ale nie jest przeżuwaczem.

Stworzenia wodne

Izraelici nie spędzali zbyt wiele czasu w wodzie, więc chociaż dysponowali licznymi wyrazami odnoszącymi się do owiec i kóz, w Biblii hebrajskiej występuje tylko jedno określenie dla wszelkiego rodzaju stworzeń wodnych: *dag*. *Dag* to zarówno wieloryb, jak i homar, kałamarnica czy tuńczyk. Stworzenie wodne, aby być koszerne, musi mieć łuski i płetwy.

DLACZEGO KOSZERNE?

Koszer to hebrajski wyraz oznaczający, że coś jest „właściwe”, i odnoszący się do obiektów, których według prawa Mojżeszowego można używać lub które wolno spożywać. Najbardziej typowe jest właśnie to drugie znaczenie. Badacze mają szereg teorii na temat tego, dlaczego Biblia akceptuje niektóre pokarmy, a innych nie. Najbardziej popularna jest propozycja, według której biblijne zasady żywieniowe mają na celu ochronę Izraelitów przed chorobami i epidemiami. To wyjaśnienie nie uwzględni jednak wszystkich opisywanych w Biblii sytuacji. Zjedzenie na przykład chrząszcza (który nie jest koszerne) nie wiąże się przecież z większym ryzykiem niż zjedzenie świerszcza (który jest koszerne). Być może najlepszym wytłumaczeniem dla biblijnych zasad żywieniowych jest zatem fakt, iż miały one po prostu stanowić czynnik odróżniający kulturowo Izraelitów od innych nacji. Poza ubiorem i językiem dieta jest jednym z najlepszych wyznaczników odrębności kulturowej, a zasady żywieniowe ludu Izraela odróżniają go od sąsiadów.

Ptaki

Zamiast wymieniać cechy niezbędne do tego, aby ptaka uznać za koszerne (jak w przypadku innych kategorii żywności), Biblia wymienia po prostu ptaki, których nie wolno jeść. To sowy, orły, jastrzębie i nietoperze. (Wiemy, że nietoperz nie jest ptakiem, ale oficjalna nazwa tej kategorii w języku hebrajskim brzmi „stworzenia latające”, a do nich nietoperz niewątpliwie należy). Wszystkie zakazane ptaki są mięsożercami, więc można uznać, że za koszerne uważane są takie, które odżywiają się ziarnem. Starożytni Izraelici najczęściej jadali gołębie. W Biblii hebrajskiej nie ma wzmianki o kurczętach, bo udomowione kury pojawiały się w tym rejonie dopiero około 500 r. p.n.e.

Stworzenia pełzające

Ta kategoria obejmuje gady i owady. Nie wolno było jeść żadnych gadów, ale niektóre owady tak. Jeśli owad miał skrzydła i stawy nóg powyżej korpusu, aby móc skakać, był zdalny do jedzenia. Tak więc dopuszczalne było spożywanie szarańczy, a także świerszczy i koników polnych. Niektóre gatunki szarańczy w tej części świata osiągają wielkość podwójnego cheeseburgera i nie da się ich zjeść za jednym razem. (Tak, wiemy... Spróbuj się powstrzymać).

Przewodnik po świętych dniach Izraela

Kalendarz biblijny jest konstrukcją z konieczności uświęconą, bo upamiętnia historyczne działania Boga, takie jak stworzenie świata czy opuszczenie przez Izraelitów Egiptu. W Księdze Kapłańskiej znajdujemy w związku z tym szczegółowe opisy sposobów i terminów obchodzenia różnych świąt czy też „świętych dni”. W kolejnych podpunktach opiszemy niektóre z nich.

Święta pielgrzymkowe

Trzy święta w kalendarzu Izraelitów wymagały pielgrzymki do głównego ołtarza Izraela (znajdującego się najpierw w przybytku, a w późniejszych czasach w świątyni zbudowanej przez Salomona w Jerozolimie — patrz rozdział 10.): Pascha, Święto Tygodni i Święto Szałasów (więcej informacji o biblijnych świętach znajdziesz w rozdziale 27.).

▶▶ **Pascha, czyli Święto Przaśników.** Pascha to święto obchodzone na wiosnę (na przełomie kwietnia i maja), które upamiętnia exodus Izraelitów z Egiptu. Przed pierwszą Paschą Izraelici zostali pouczeni, aby oznaczyć krwią zabitych baranków wejścia do swoich domów. Bóg i Jego anioł zniszczenia mieli dzięki temu „przejść” obok nich podczas uśmiercania pierworodnych synów Egiptu. Po święcie Paschy następuje Święto Przaśników, podczas którego Izraelitom nie wolno jeść niczego przyrządzonego na zakwasie. To święto upamiętnia pospieszny ucieczkę Izraelitów z Egiptu, gdy nie było czasu, aby zakwasić chleb.

▶▶ **Święto Tygodni, Szawuot, Święto Żniw, Święto Pierwszych Zbiorów (grecka Pięćdziesiątnica).** Siedem tygodni i jeden dzień (czyli pięćdziesiąt dni) po święcie Paschy następuje Święto Tygodni (na przełomie maja i czerwca), czyli święto zbiorów pszenicy i jęczmienia zasianych jesienią. Podczas tego święta składano ofiary zarówno ze zwierząt, jak i zbiorów, aby uczcić Boską ochronę.

▶▶ **Święto Szałasów (Namiotów), Sukkot lub Święto Zbiorów.** Ostatnie święto rolnicze przed zimą, po zbiorach winogron i oliwek (na przełomie września i października). To trwające tydzień, radosne święto, którego uczestnicy mieszkają w szałasach lub budkach, upamiętniając wędrówki Izraelitów po pustkowiach. Podobnie jak w przypadku innych świąt pielgrzymkowych, podczas Święta Szałasów składane są ofiary w celu okazania Bogu wdzięczności za pożywienie oraz — w tym konkretnym przypadku — za wolność.

Dzień Pojednania

Dzień Pojednania (po hebrajsku Jom Kippur) to najbardziej uroczysty dzień w kalendarzu, który przypada jesienią, pięć dni przed świętem Sukkot. To dzień postu i refleksji, podczas którego kapłani i społeczność oczyszczają się z popełnionych przez cały rok grzechów. W Dniu Pojednania oczyszczany był przybytek (a później świątynia) i tylko w tym dniu Najwyższy Kapłan mógł wejść do Świątyni Najświętszej, gdzie znajdowała się Arka Przymierza, aby złożyć ofiarę za grzechy całego narodu. Więcej informacji o tym święcie znajdziesz w rozdziale 27.

Lata szabatowe

Ludziom należał się odpoczynek w siódmym dniu każdego tygodnia, a ziemia miała leżeć odłogiem co siedem lat — były to tzw. lata szabatowe. Izraelitom nie wolno było wtedy sadzić roślin, zajmować się ich pielęgnacją ani zbierać plonów. W latach szabatowych dochodziło także do wielu reform społecznych, w ramach których rozdawano żywność biednym i anulowano długi (warto byłoby wprowadzić ten zwyczaj w firmach obsługujących karty kredytowe, prawda?).

DLACZEGO W KOSZERNYCH DELIKATESACH NIE MOŻNA KUPIĆ CHEESEBURGERA

Jeśli byłeś kiedyś w koszernej restauracji lub sam zachowujesz koszerność, to wiesz, że nie wolno łączyć produktów mlecznych z mięsnymi. Zakaz ten jednoznacznie wynika ze słów: „Nie będziesz gotował koźlęcia w mleku jego matki” (Wj 23:19 i 34:26, Pwt 14:21). Badacze nie są zgodni co do znaczenia tego zakazu. Niektórzy, opierając się na podobieństwach do innych starożytnych kultur, twierdzą, że chodzi tutaj o zakaz oddawania się pogańskim rytuałom, podczas których koźlęta były uśmiercane przez gotowanie w mleku. Inni twierdzą, że wiąże się on z biblijnym nakazem etycznego traktowania zwierząt. Zgodnie z tą (całkowicie słuszną i uzasadnioną) interpretacją Biblia zakazuje gotowania młodego zwierzęcia w mleku matki, bo jest to po prostu okrutne. Niezależnie jednak od faktycznego znaczenia tych fragmentów Biblii w żydowskiej tradycji przyjęto, iż chodzi tutaj o zakaz jednoczesnego spożywania produktów mlecznych i mięsnych — innymi słowy, żegnajcie cheeseburgery.

Rok Jubileuszowy

Rok następujący po siedmiu latach szabatowych znany był jako Rok Jubileuszowy. Jego nazwa pochodzi od wyrazu oznaczającego róg barana, który był podczas uroczystości wykorzystywany jako instrument dęty. W Roku Jubileuszowym ludziom przypomniano, że to Bóg, a nie oni, jest właścicielem wszystkiego, co mają. Uwalniano wtedy wszystkich Izraelitów, którzy wcześniej trafili do niewoli za długi, a wszystkie grunty sprzedane w ciągu poprzednich pięćdziesięciu lat na pokrycie długów były zwracane pierwotnym właścicielom.

Prawo i porządek: system prawny Izraela

Oprócz opisu praw rytualnych i świąt, który odnosi się zasadniczo do kultu religijnego, Księga Kapłańska zawiera także szereg praw o charakterze etycznym, wiążących się z relacjami międzyludzkimi Izraelitów. Wiele tego rodzaju praw zawartych w Księdze Kapłańskiej brzmi znajomo. Można to niewątpliwie przypisać okoliczności, że Biblia wywarła (i wywiera) niebagatelny wpływ na nowoczesne systemy prawne, a także na nasz kodeks moralny. Oto próbka nauk etycznych z Księgi Kapłańskiej:

Nie będziesz uciskał bliźniego, nie będziesz go wyzyskiwał.

Zapłata najemnika nie będzie pozostawać w twoim domu przez noc aż do poranka.

Nie będziesz złorzeczył głuchemu. Nie będziesz kładł przeszkody przed niewidomym.

Nie będziesz stronniczym na korzyść ubogiego, ani nie będziesz miał względów dla bogatego. Sprawiedliwie będziesz sądził bliźniego.

Nie będziesz szukał pomsty, nie będziesz żywił urazy do synów twego ludu, ale będziesz miłował bliźniego jak siebie samego (Kpł 19:13 – 15, 19:18).

Wiele praw Izraela wynika z doświadczeń jego ludu jako niewolników w Egipcie. Celem wielu norm jest na przykład ochrona przybyszów przed ich wykorzystywaniem i niewłaściwym traktowaniem. Oto jeden z przykładów zawartych w Księdze Kapłańskiej:

Przybysza, który się osiedlił wśród was, będziecie uważać za obywatela. Będziesz go miłował jak siebie samego, bo i wy byliście przybyszami w ziemi egipskiej (Kpł 19:34).

Dzięki tym normom etycznym lud Izraela mógł mieć nadzieję, że nie tylko uniknie pełnych przemocy praktyk swoich sąsiadów, ale także wyróżni się jako święty i prawy lud Boży.

Czterdzieści lat wędrówki: Księga Liczb

Księga Liczb wzięła swoją nazwę od dwóch spisów powszechnych oraz innych wartości liczbowych zapisanych na jej stronach. Zasadniczo jednak jej treść odnosi się do wydarzeń, które miały miejsce podczas czterdziestu lat wędrówki Izraelitów po pustkowiach pod przewodnictwem Mojżesza. Podobnie jak Księga Wyjścia, Księga Liczb odnotowuje liczne skargi i bunty przeciw Bogu i wybranemu przez Niego przywódcy. Księga Liczb opowiada także o odejściu Miriam i Aarona, siostry i brata Mojżesza, oraz przygotowuje czytelnika na zbliżającą się śmierć Mojżesza.

OKO ZA OKO, ZĄB ZA ZĄB

Szereg zapisów odnoszących się do norm prawnych Izraela kończy się zwrotem: „oko za oko, ząb za ząb” (zob. na przykład Kpł 24:20). Prawo to znane jest po łacinie jako *lex talionis* (lub prawo odwetu). Dziś ta zasada często bywa niewłaściwie interpretowana, bo uznaje się, że Biblia promuje zemstę. Celem zasady oko za oko, ząb za ząb nie jest jednak zachęcanie do odwetu, ale wręcz odwrotnie, do ograniczania jego zakresu. Różnica jest subtelna, ale istotna. Jeżeli Mosze daje Dawidkowi w ucho, to Dawidek mógłby ulec pokusie, aby nie tylko dać w ucho Moszemu, ale także strzelić go w zęby. Zasada „oko za oko” ogranicza zakres prawa odwetu Moszego wyłącznie do oka i w znaczeniu ogólnym zapobiega nadużyciom oraz niekontrolowanemu nakręcaniu spirali przemocy.

Kolejne rebelie ludu Izraela (Lb 12 – 14, 21 i 25)

Znaczna część Księgi Liczb zawiera opis dalszego okresu wędrówki po pustyni pod przewodnictwem Mojżesza, naznaczonego licznymi buntami i rebeliami. Oto zestawienie najciekawszych wydarzeń (choć może w tym kontekście należałoby określić je mianem najbardziej ponurych), do których wtedy doszło:

- ▶▶ **Bunt Aarona i Miriam (Lb 12).** Typowe dla Izraelitów narzekania nie są obce nawet członkom rodziny Mojżesza. Aaron i Miriam mają do niego pretensje, ponieważ ożenił się z „Kuszytką”. Za tę zniewagę Bóg karze Miriam — jej skóra staje się biała od trądu. Proweniencja żony Kuszytki nie jest jasna. Nazwa „Kusz” może odnosić się do obszaru leżącego w krainie Madian i niektórzy twierdzą, że chodzi po prostu o madianicką żonę Mojżesza Seforę. Biblia częściej jednak wiąże nazwę „Kusz” z obszarem na południe od Egiptu, na terenach współczesnego Sudanu. Jeżeli tak jest w istocie, to być może Aaron i Miriam zarzucają Mojżeszowi posłubienie kobiety o ciemnej skórze, co czyniłoby ukaranie Miriam skórą białą jak śnieg jeszcze bardziej emblematycznym.
- ▶▶ **Szpiedzy tacy jak my (Lb 13 – 14).** Przed próbą podbicia Ziemi Obiecanej Mojżesz poleca, aby każde z dwunastu pokoleń Izraela wyznaczyło po jednym człowieku do oddziału, który wyprawi się do Kanaanu, aby przeprowadzić tam rekonesans w stylu Jamesa Bonda. Szpiedzy wracają z niesamowitymi opowieściami o naprawdę „opływającej w mleko i miód” krainie obfitości. Większość z nich uważa jednak, że ze względu na znaczne siły wroga próba kampanii zakończy się katastrofą. Dwóch szpiegów, Kaleb i Jozue, twierdzi wprawdzie, że Bóg da Izraelitom zwycięstwo, ale zgodnie z opinią większości i oni postanawiają nie wchodzić do Ziemi Obiecanej. Będąc świadkiem takiego braku wiary, Bóg informuje Izraelitów, że wszyscy w wieku od dwudziestu lat wzwyż umrą na pustyni, ale ich dzieci, wraz z Kalebem i Jozuem, pewnego dnia wkroczą do Ziemi Obiecanej.
- ▶▶ **Korach, Datan i Abiram (Lb 16).** Ci trzej mężczyźni są przywódcami buntu dwustu pięćdziesięciu mężczyzn, którzy kwestionują prawo Mojżesza i Aarona do przewodzenia ludowi. W odpowiedzi Bóg sprawia, że ziemia się rozstępuje i pochłania trzech prowodyrów wraz z rodzinami. Następnie Bóg zsyła z nieba ogień, który spada na pozostałych buntowników. Wniosek: nie należy zadzierać z wyznaczonymi przez Boga przywódcami.
- ▶▶ **Kwitnąca laska Aarona (Lb 17).** Kapłani kwestionują prawo Aarona do bycia arcykapłanem. Aby ustalić, jak zapatruje się na to Bóg, Mojżesz bierze laski Aarona i jego przeciwników i umieszcza je w przybytku. Następnego dnia, gdy Mojżesz wchodzi do przybytku, okazuje się, że tylko laska Aarona zakwitła, co potwierdza, że to on został wybrany przez Boga.

ZAPAMIĘTAJ

▶▶ **Jadowite węże (Lb 21).** Lud ma dość błąkania się po pustkowiach i skarży się Mojżeszowi na brak jedzenia i wody. Za karę Bóg zsyła na nich „węże o jądzie palącym”. W odpowiedzi na błagania Izraelitów i modlitwy Mojżesza Bóg poleca Mojżeszowi, aby sporządził miedzianego węża i umieścił go na palu. Spoglądając na niego, osoby ukąszone przez węże doznają uzdrowienia.

Miedziany wąż Mojżesza pojawia się w Biblii jeszcze dwa razy: po raz pierwszy w Biblii hebrajskiej, kiedy król Ezechiasz (715 – 687 r. p.n.e.) niszczy go, bo stał się obiektem kultu w Świątyni Jerozolimskiej (2 Krl 18:4), i ponownie, w Nowym Testamencie, gdy autor Ewangelii według św. Jana porównuje uniesienie węża przez Mojżesza, aby przynieść fizyczne uzdrowienie Izraelitom, z „wywyższeniem” Jezusa na krzyżu, aby mógł on przynieść uzdrowienie duchowe (odpuszczenie grzechów) światu (J 3:14 – 3:15).

▶▶ **Oczyszczenie domu Bożego (Lb 25:14 – 25:18).** Wielu Izraelitów uczestniczy w aktach rytualnej prostytucji z cudzoziemskimi kobietami. Pewnego razu w trakcie takiego wydarzenia mężczyzna i kobieta wchodzi do przybytku i zaczynają uprawiać seks (a to zdecydowanie niedobry pomysł). Gdy oni oddają się swawolom, wnuk Aarona, Pinchas, łapie włócznię i... cóż, robi coś, co Turcy w średniowieczu będą określać słowem „kęsim”. Za swój czyn w obronie świętości Bożego namiotu Pinchas zostaje obdarowany przymierzem, które zapewnia jego potomkom wieczystą przynależność do stanu kapłańskiego.

Błąd Mojżesza: Ziemia Obiecana pozostaje niedostępna (Lb 20:2 – 13)

Nawet Mojżesz popełnia grzech, który jest tak poważny, że uniemożliwia mu wejście do Ziemi Obiecanej (Lb 20). Dochodzi do tego w miejscu zwanym Meriba, gdzie lud po raz kolejny skarży się Mojżeszowi na brak wody. Bóg poucza Mojżesza: „Weź laskę i zbierz całe zgromadzenie, ty wspólnie z bratem twoim Aarorem. Następnie przemów w ich obecności do skały, a ona wyda z siebie wodę” (Lb 20:8).

Mojżesz zwołuje ludzi i pyta: „Słuchajcie, wy, buntownicy! Czy potrafimy z tej skały wyprowadzić dla was wodę?” (Lb 20:10), a następnie uderza laską w skałę, z której wypływa woda. Gdy ludzie gaszą pragnienie, do Mojżesza i Aarona przemawia Bóg: „Ponieważ Mi nie uwierzyliście i nie objawiliście mojej świętości wobec Izraelitów, dlatego wy nie wprowadzicie tego ludu do kraju, który im daję” (Lb 20:12). Co poszło nie tak?

Problem polega po części na tym, że Mojżesz uderzył w skałę, zamiast do niej przemówić, co w połączeniu ze słowami: „Czy potrafimy wyprowadzić z niej wodę” mogło prowadzić do wniosku, że Mojżesz jest co najmniej współautorem cudu. I nie jest to ze strony Mojżesza po prostu przeoczenie — Bóg opisuje jego grzech jako „bunt” (podobnie jak nieustanne narzekania ludu). I właśnie za ten bunt Mojżesz nigdy nie postawi stopy w Ziemi Obiecanej.

BALAAM I OŚLICA (LB 22 – 24)

Wiele narodów, które Izraelci napotykał w swoich wędrówkach, obawia się ich z powodu wydarzeń w Egipcie. W związku z tym liczni władcy wielokrotnie odmawiają Izraelitom pozwolenia na przejście przez ich terytoria. Król Moabu zatrudnia nawet wróżbitę o imieniu Balaam, aby rzucił klątwę na Izrael. Gdy jednak Balaam próbuje wypełniać swoje zadanie, Bóg zmusza go do błogosławienia Izraela. Pomimo Bożej ingerencji Balaam się nie poddaje i organizuje kolejne wyprawy. Pewnego razu jego oślica zbacza z drogi, a potem się kładzie, mimo że Balaam nie szczędzi jej razów. Oślica pyta Balaama: „Cóż ci uczyniłam, żeś mnie zbił?”. Balaam jest zaskoczony, bo osły zwykle nie zadają pytań. Następnie Bóg otwiera oczy Balaama, aby mógł on zobaczyć anioła z mieczem, który zastępuje drogę oślicy. Okazuje się, że zwierzę uratowało Balaamowi życie. Balaam i jego oślica podążają dalej, chociaż Balaam nadal może tylko błogosławić Izrael.

O innych dokonaniach Balaama można przeczytać na odnalezionych w północnej Jordanii fragmentach tynku pokrytych inskrypcjami. Okazuje się, że Balaam był w czasach starożytnych stosunkowo słynnym prorokiem.

Pożegnalna przemowa Mojżesza: Księga Powtórzonego Prawa

Księga Powtórzonego Prawa jest zapisem pożegnalnego przemówienia Mojżesza do kolejnego pokolenia Izraelitów na granicach Ziemi Obiecanej Izraela. Księga ta zawiera po pierwsze podsumowanie wydarzeń z ostatnich czterdziestu lat, a po drugie odnowienie przymierza Izraela z Bogiem, które uosabia najważniejszą zasadą religii Izraelitów, zwana po hebrajsku *Szema*, od pierwszego wyrazu, oznaczającego „słuchaj” lub „posłuchaj”.

Słuchaj, Izraelu, Pan jest naszym Bogiem — Panem jedynym. Będziesz miłował Pana, Boga twojego, z całego swego serca, z całej duszy swojej, ze wszystkich swych sił (Pwt 6:4 – 6:5).

Jak pokazuje *Szema*, Księga Powtórzonego Prawa podkreśla znaczenie miłości Boga do Izraela oraz nakazuje Izraelowi miłość do Boga. W związku z tym Księga Powtórzonego Prawa często bywa nazywana księgą miłości. Hebrajski wyraz służący do opisanie tej miłości to *hesed*. Wywodzi się on z języka przymierzy zawieranych na całym starożytnym Bliskim Wschodzie i najlepiej chyba przetłumaczyć go jako „niezachwiane poświęcenie” lub „niezłomne oddanie”.

Czy mógłbyś to powtórzyć? „Drugie” prawo Księgi Powtórzonego Prawa (Pwt 1 – 33)

Księga Powtórzonego Prawa to długa przemowa, która jednak w dużej części stanowi powtórzenie wydarzeń i opisów praw z wcześniejszych ksiąg Biblii. W 5. rozdziale Księgi Powtórzonego Prawa ponownie znajdziemy więc zapis dziesięciu przykazań, jak również inne prawa z Ksiąg: Wyjścia, Kapłańskiej i Liczb. Księga Powtórzonego Prawa zawiera jednak także pewne innowacje:

- ▶▶ Powodem do przestrzegania szabatu nie jest już fakt, że Bóg tego dnia odpoczywał podczas dzieła stworzenia. Teraz chodzi o Izraelitów, którzy odpoczęli, kiedy zostali wyzwoleni z niewoli.
- ▶▶ Księga Powtórzonego Prawa kładzie nacisk na scentralizowany kult w konkretnym sanktuarium „w miejscu, które wybierze Bóg” (czyli ostatecznie w Jerozolimie). To istotna kwestia, bo gdy Izraelici rozproszą się po Ziemi Obiecanej, trudniej im będzie składać ofiary na ołtarzu Boga.
- ▶▶ Bardziej istotne staje się zapamiętywanie słów i czynów Boga oraz przekazywanie ich kolejnym pokoleniom. Rodzicom poleca się wpajać dzieciom naukę o Bogu we wszystkich momentach życia — „przebywając w domu, w czasie podróży, kładąc się spać i wstając ze snu” (Pwt 6:7).

Izraelici są nawet instruowani, aby przywiązywać Boże przykazania do rąk i umieszczać je na czołach oraz wypisywać na drzwiach domów. Dziś wielu pobożnych Żydów przyjmuje te zalecenia dosłownie i przywiązuje sobie na lewym ramieniu i na czole filakterie (małe pudełeczka zawierających fragmenty Biblii), a na framugach drzwi mocuje mezuzy (drewniane lub metalowe pojemniki z fragmentem Biblii — zazwyczaj z modlitwami Szema Jisrael).

Koniec epoki: śmierć Mojżesza (Pwt 34)

Zakończenie Księgi Powtórzonego Prawa (a więc i Tory) przypomina końcówkę ostatniego w danym sezonie odcinka pasjonującego serialu, pozostawiając nas z wieloma niezakończonymi wątkami. Przede wszystkim Izraelici nie dotarli jeszcze do swojej Ziemi Obiecanej, chociaż dzięki Mojżeszowi wiele się dla nich zmieniło. Z niewolników w Egipcie stali się wolnymi ludźmi, dysponującymi kodeksem własnych praw. Co więcej, obozują oni na równinach Moabu, na wschód od pobliskiej granicy Kanaanu. Od Ziemi Obiecanej oddziela ich tylko rzeka Jordan.

Ostatnim czynem Mojżesza w imieniu ludu Izraela jest przekazanie władzy zaufanemu i wiernemu przyjacielowi Jozuemu. Następnie studwudziestoletni Mojżesz wspina się na górę Nebo, gdzie Bóg pokazuje mu wszystkie ziemie Kanaanu. Mając pewność, że Izraelici wkrótce wkroczą do Ziemi Obiecanej, Mojżesz umiera.

Księga Powtórzonego Prawa kończy się hołdem dla największego proroka hebrajskiej Biblii:

*Nie powstał więcej w Izraelu prorok podobny do Mojżesza,
który by poznał Pana twarzą w twarz (Pwt 34:10).*

SPRAWY
TECHNICZNE

Bliską więź Mojżesza z Bogiem potwierdza zapis, że Bóg samodzielnie organizuje jego pochówek. Dokładna lokalizacja grobu Mojżesza pozostaje w związku z tym tajemnicą.

Skorowidz

A

Aaron, 144
Abdiasz, 256
Abraham, 91, 95, 449
    goście, 98
    ofiara z Izaaka, 105
    ojciec narodów, 104
    przymierze, 96
    przymierze obrzezania, 98
    śmierć, 109
    wędrownka, 93
Achab, 209
Achazjasz, 212
Adam i Ewa, 68, 448
Aggeusz, 260
akrostych alfabetyczny, 281
Aleksander Wielki, 55, 291
Amos, 256
Apokalipsa św. Jana, 57, 409
apokryfy, 36, 55, 288, 297
aresztowanie Jezusa, 345
Arka, 180
Arka Noego, 85
Armagedon, 417
Atalia, 213

B

Babilon, 226
Baltazar, 226
bałwochwalstwo, 207
Baruch, 302
Batszeba, 193
Behemot, 271
Bel i smok, 304
Biblia, 32

Biblia hebrajska, 33, 51
    Stary Testament, 59
błogosławieństwo Ezawa, 114
Boże Narodzenie, 313, 461
Bóg, 65
Bóg Starego Testamentu, 146
brzemienna niewiasta, 414

C

Cham, 86
Chanuka, 460
chrzest Jezusa, 322, 323
chrześcijaństwo, 366, 425
cuda Jezusa, 332
Cyrus Wielki, 234
czasze, 418

D

Daniel, 223, 227
    wizje, 228
dary Ducha Świętego, 386
Dawid, 184, 188, 450
    budowa dynastii, 190
    upadek, 193
    walka o tron, 195
    walka z Goliatem, 185
długowieczność, 82
Dobra nowina, 363
drzewo
    poznania dobra i zła, 70
    życia, 70
Duch Święty, 359
dwie bestie, 414
Dzieje Apostolskie, 56, 357
dzieło stworzenia, 65

Dzień Pojednania, 459
dzień sądu, 417
Dziesięć Przykazań, 141, 439, 440

system prawny, 152
wygnanie, 221, 290
zniszczenie, 213

E

Eden, 70
Eliasz, 210, 450
Elizeusz, 210
epikureizm, 378
Ester, 229, 301
Ewangelie, 56, 309, 312, 327
exodus, 53
Ezaw, 112, 114
Ezdrasz, 237, 298
Ezechiasz, 214
Ezechiel, 253

F

faryzeusze, 339
Filip, 364

G

genealogie, 81
Goliat, 185
Grecy, 55
grzech, 73

H

Habakuk, 259
Hagar, 97
Hasmoneusze, 292
Herod Wielki, 319

I

instrumenty muzyczne, 281
islam, 425
Izaak, 105, 108, 111, 113
Izajasz, 246, 451
Izmael, 97
Izrael
    królestwo, 209, 212
    podział, 205
    rebelie, 154

J

Jakub, 111, 112, 115, 117
    dzieci, 118
    odnalezienie Boga, 122
    Rachel, 117
    spotkanie z Ezawem, 121
    spotkanie z Józefem, 130
    śmierć, 132
Jan
    objawienie, 410
Jan Chrzciciel, 323
Jehu, 212
Jeremiasz, 250
Jeroboam, 207
Jerozolima, 427
    odbudowa, 239
    upadek, 217
Jerycho, 162
Jezus, 309, 452
    adoracja mędrców, 318
    aresztowanie, 345
    chrzest, 322, 323
    cuda, 332
    dwunastu uczniów, 329
    faryzeusze, 339
    Kazanie na Górze, 333
    Królestwo Boże, 337
    kuszenie, 324
    Modlitwa Pańska, 335
    namaszczenie, 344
    narodzenie, 314
    obrzezanie, 317
    oczyszczenie świątyni, 342
    ofiarowanie, 317
    okres inauguracji, 328
    okresy służby, 328
    Ostatnia Wieczerza, 345
    podróż do Jerozolimy, 321
    proroctwa na przyszłość, 342
    przypowieści, 336
    saduceusze, 340
    świadectwo w Jerozolimie, 358
    triumfalny wjazd, 341
    ukrzyżowanie, 341, 350
    Wniebowstąpienie, 356

Zmartwychwstanie, 354
zwiastowanie narodzin, 314
życie w Nazarecie, 320
język aramejski, 238
Joel, 255
Jom Kippur, 459
Jonasz, 256
Jonatan
    śmierć, 189
Jozjasz, 216
Jozue, 53, 160
Józef, 124
    bracia, 128
    sny faraona, 127
    spotkanie z Jakubem, 130
    śmierć, 132
    w Egipcie, 126
    więzienie, 126
Józef z Arymatei, 354
Juda, 125, 208, 214, 217
Juda Machabeusz, 451
judaizm, 424
Judasz, 344
Judea, 363
Judyta, 300

K

Kain i Abel, 78
kapłan Ezdrasz, 237
kazania Jezusa, 333
Kazanie na Górze, 333
klątwa Chama, 86
klęska Jerycha, 162
komentarze, 44
koronacja Saula, 182
kościół wczesnochrześcijański, 56, 357
kroniki, 218
Królestwo Boże, 337
Księga
    Barucha, 302
    Daniela, 54, 222, 303
    Estery, 54, 229, 301
    Ezdrasza, 54, 233, 298
    Hioba, 55, 267
    Jozuego, 53, 160
    Judyty, 300
    Kapłańska, 53, 133, 147

Koheleta, 55, 272
Kronik, 53, 54, 218
Królewska, 199
Królów, 53, 54
Liczb, 53, 133, 153
Machabejska, 55, 289, 293
Mądrości, 301
Nehemiasza, 54, 233
Powtórzonego Prawa, 53, 133, 156
Proroków, 55
Przysłów, 55, 264
Psalmów, 55, 277
Rodzaju, 52, 61, 77, 91, 111
Rut, 53, 174
Samuela, 53, 177
Sędziów, 53, 166
Tobiasza, 299
Wyjścia, 53, 133
księgi prorockie, 243
kuszenie Jezusa, 324

L

Laban, 120
Lamentacje, 252
Lewiatan, 271
List, 56
    do Efezjan, 386
    do Filemona, 394
    do Filipian, 387
    do Galatów, 385
    do Hebrajczyków, 398
    do Kolosan, 388
    do Koryntian, 383
    do Rzymian, 382
    do Tesaloniczan, 389
    do Tymoteusza, 390
    do Tytusa, 393
    Jakuba, 400
    Jana, 404, 406
    Jeremiasza, 303
    Judy, 406
    Pawła, 381
    Piotra, 401, 403
listy
    ewangeliczne, 382
    pastoralne, 390
    powszechnie, 397
    sumiennego pasterza, 404

literatura, 431
Lot, 95
ludzie, 65

M

Malachiasz, 261
Manasses, 215, 305
Maria Magdalena, 355
Maryja, 451
mądrość
    Salomona, 201
    Syracha, 302
Melchizedek, 96
Mesjasz, 414
Micheasz, 258
Miłość do Boga, 267
Modlitwa
    Azariasza, 303
    Manassesza, 305
    Pańska, 335
Mojżesz, 53, 133, 449
    Dziesięć Przykazań, 141
    exodus z Egiptu, 136
    młodość, 135
    narodziny, 134
    przejście przez Morze Czerwone, 139
    śmierć, 157
    Ziemia Obiecana, 155

N

nadzieje, 55
Nahum, 258
najważniejsze przykazanie, 336
Nakaz Misyjny, 356
namaszczenie Jezusa, 344
narodziny Jezusa, 314
narzekania Izraelitów, 140
nauczanie Jezusa, 311
Nazaret, 320
Nehemiasz, 239
niewierny Tomasz, 355
niewola babilońska, 54
Noe, 82, 448
Nowe Przymierze, 347
Nowy Rok, 459
Nowy Testament, 37, 308

O

objawienie Jana, 410
odbudowa
    Jerozolimy, 239
    świątyni, 236
odnowienie przymierza, 165
ofiara, 78, 148
    z Izaaka, 105
okres sędziów, 53
Opowiadanie o Zuzannie, 304
ostateczna bitwa, 419
Ostatni Rozkaz, 356
Ostatnia Wieczerza, 345, 436
Ozeasz, 254

P

Pani Mądrość, 266
panowanie Manassesza, 215
parafraza, 43
paralelizm, 280
Pascha, 139, 456
Patriarchowie, 52
Paweł, 371, 453
    listy ewangeliczne, 382
    listy pastoralne, 390
    nawrócenie i powołanie, 373
    podróże misyjne, 374
    ucieczka z Damaszku, 373
pieczęcie, 413
pierwsze ofiary, 78
pierwszy sobór Kościoła, 368
Pieśń
    nad Pieśniami, 55, 274
    Trzech Młodzieńców, 303
Pięćdziesiątnica, 359, 457
Piotr, 369, 453
plagi, 137
podbój Ziemi Obiecanej, 163
podróże misyjne Pawła, 374
podstęp Gibeonitów, 163
podział Izraela, 205
podzielona monarchia, 54
powrót do Ziemi Obiecanej, 233
powstanie Machabeuszów, 55
prorocy mniejsi, 254

prorok, 243
Abdiasz, 256
Aggeusz, 260
Amos, 256
Ezechiel, 253
Habakuk, 259
Izajasz, 246
Jeremiasz, 250
Joel, 255
Jonasz, 256
Malachiasz, 261
Micheasz, 258
Nahum, 258
Ozeasz, 254
Sofoniasz, 259
Zachariasz, 260
przejście przez Morze Czerwone, 139
przekleństwo Kaina, 80
przekłady, 41, 46
przeprawa przez Jordan, 161
przybytek, 145
Przymierze
Dawidowe, 192
obrzezania, 98
z Abrahamem, 96
z Bogiem, 165, 166
z Noem, 85
przypowieści Jezusa, 336
przywilej pierworództwa, 112
psalmy, 278
dziękczynne, 279
lamenty, 279
liturgiczne, 279
złorzeczące, 279
Ptolemeusze, 291
Purim, 460

R

Rachela, 117
Raj, 70, 74
odzyskany, 420
utracony, 61, 438
Rebeka, 113
reformy
Ezechiasza, 214
Jozjasza, 216
religie abrahamiczne, 423

Roboam, 205
Rosz Haszana, 459
rozwód, 238

S

saduceusze, 340
Salomon, 200
mądrość, 201
ostatnie dni, 204
sukcesja, 200
Samaria, 363
Samarytanie, 237, 339
Samuel, 177
narodziny, 178
śmierć, 189
Sara, 108
Saul, 182
koronacja, 182
odtrącenie, 183
śmierć, 189
sąd ostateczny, 419
Seleucydzi, 291
sens życia, 63, 66
serafiny, 247
sędziowie, 167
mniejsi, 168
więksi, 168
smok, 414
sny faraona, 127
sobór Kościoła, 368
Sodoma i Gomora, 101
Sofoniasz, 259
sprzeciw Samarytan, 236
Stary Testament, 33, 59
stoicyzm, 378
stworzenie, 61, 63, 68
Adama i Ewy, 68, 432
Stwórca, 65
Sukkot, 457
Syrach, 302
system prawny Izraela, 152
Szatan, 270
Szawuot, 457
Szczepan, 364
Szeszonk, 208
sztuka, 431

Ś

Święto, 150
Pierwszych Owoców, 457
Poświęcenia, 460
Przybytków, 457
Szałasów, 457
Świąteł, 460
Trąbek, 459
Tygodni, 457
świętokradztwo, 163
Święty
Gaal, 354
Jan, 312
Łukasz, 312
Marek, 312
Mateusz, 312

T

tajemnice życia, 61
Tamar, 125
teokracja, 237
tłumaczenia, 42
Tobiasz, 299
Tora, 240

U

uczniowie Jezusa, 329
w Galilei, 356
uczta Baltazara, 226
ukrzyżowanie Jezusa, 341, 350
upadek
Adama i Ewy, 71, 77
Babilonu, 226
Jerozolimy, 217

W

walka o wiarę, 406
Wielkanoc, 355, 461
wieża Babel, 87
wizja przyszłości, 409, 412
wizje Daniela, 228
Wniebowstąpienie, 356
współczesność, 43

Z

Zachariasz, 260
zdrada Judasza, 344, 345
Zesłanie Ducha Świętego, 359
Ziemia Obiecana, 155
zjednoczona monarchia, 53
złoty cielec, 144, 207
Zmartwychwstanie, 354
znaczenie
Biblii, 41
ofiar, 148
znak bestii, 416
zniszczenie wielkiej nierządnicy, 418
zstąpienie Mesjasza, 414
zwoje znad Morza Martwego, 39

Ż

źródło mądrości, 265

Ź

życie, 61
Jezusa, 56
w raju, 68

PROGRAM PARTNERSKI

— GRUPY HELION —

1. ZAREJESTRUJ SIĘ
2. PREZENTUJ KSIĄŻKI
3. ZBIERAJ PROWIZJĘ

Zmień swoją stronę WWW w działający bankomat!

Dowiedz się więcej i dołącz już dzisiaj!

<http://program-partnerski.helion.pl>

GRUPA
Helion

Poznaj Biblię i spróbuj ją zrozumieć

Ta książka jest znakomitym, kompleksowym przewodnikiem, dzięki któremu łatwiej zrozumiesz Biblię oraz jej nieustający wpływ na polityczne, religijne i artystyczne sfery naszego świata — a zarazem fascynującą opowieścią pełną niezwykle piękna, tajemnic i bohaterkich historii. Znajdziesz tu mapy, wykresy i rysunki, spostrzeżenia historyczne i kulturowe, które ożywią i uzupełnią treść poszczególnych ksiąg. Liczne komentarze, zestawienia, streszczenia i indeksy dodatkowo pozwolą na usystematyzowanie zdobytej wiedzy.

W książce:

- sylwetki postaci biblijnych
- czym różni się Biblia hebrajska od Biblii chrześcijań
- jak interpretować kontrowersyjne fragmenty Biblii
- nietuzinkowe spojrzenie na Stary Testament

Dr Michael Homan

zajmuje się teologią, archeologią i historią antyczną. Jest żonaty, ma dwoje dzieci.

Dr Jeffrey Geoghegan

pasjonuje się historią i literaturą Bliskiego Wschodu.

Obaj są autorami i współautorami licznych książek oraz publikacji naukowych dotyczących Biblii.

dla
bystrzaków

Zamówienia telefoniczne:

0 801 339900

0 601 339900

septem
septem.pl

Sprawdź najnowsze promocje:
• <http://dlabystrzakow.pl/promocje>
Książki najchętniej czytane:
• <http://dlabystrzakow.pl/bestsellery>
Zamów informacje o nowościach:
• <http://dlabystrzakow.pl/nowosci>

Hellon SA
ul. Kościuszki 1c, 44-100 Gliwice
tel.: 32 230 98 63
e-mail: rad@dlabystrzakow.pl
<http://dlabystrzakow.pl>

Cena 39,90 zł

ISBN 978-83-283-5213-1

9 788328 352131